

LÁTHATÁR

SOMSSICH RÉKA

A nyelvi kérdés az Európai Unió intézményeinek gyakorlatában (problémák azonosítása, felvetések)

Bevezetés

Európa egy korábban sohasem tapasztalt egységesedés felé halad. Az egységesedés, bármilyen gazdasági, társadalmi területen jelentkezik is, egységes szabályozást feltételez és kíván meg. Az egységes szabályozás pedig értelemszerűen egyes meghatározott, hagyományosan nemzeti hatáskörök részbeni vagy teljes feladását jelenti. Ennek következtében a tagállam nemzeti, nemzetközi szintű megnyilvánulásait kötik a közösségi előírások, akaratérvényesítése ezeknek alárendelt. Ez nem jelenti azt, hogy a tagállami, nemzeti érdekek, értékek ne játszanának szerepet az állam nemzeti vagy közösségi szintű fellépéseinél, hanem inkább azt jelenti, hogy az államnak a Közösség gazdasági és sok esetben politikai, kulturális egységében való önkorlátozó magatartása nem teszi lehetővé a nemzet abszolút értelemben való képviselődését, az állam cselekedeteit már nem kizárólag nemzeti célok motiválják, mert már nem is motiválhatják minden esetben.

A tagállami nemzeti nyelvek és az egységes közösségi szabályozás kapcsolata többrétű. A nemzeti nyelv egyrészt a tagállami önállóság, önazonosság kifejezésének eszköze lett a szuverenitáskorlátozó közösségi szabályozással szemben (szimbolikus és szuverenitási vonatkozás), másrészt – és ennek következtében – az egységes jog megnyilvánulási formája, hordozója (gyakorlati, technikai vonatkozás).

Az egységesedő Európában a nemzeti nyelvek funkciója megváltozott. Legitimációs szerepüket továbbra is az Uniót alkotó államok identitása kifejezésében töltik be. Az egységesedés, nemzeti önkorlátozás fokozó-

dásával pedig egyre hangsúlyosabban teszik ezt. Az egyes nemzeti nyelvek európai szintű megjelenítése az egységben összeolvadó országok önállósága kifejezésének legfőbb szimbolikus eszköze. Ezek eredője, az európai szintű nyelvi sokféleség, és az ezt meghatározó nyelvi egyenlőség azonban mégsem lett az Európát az európai polgárok összessége szemében legitimálni képes közös, közössé tehető értékrend alapja. Nem vált olyan elemévé és elvévé az európai építkezésnek, amellyel az Uniót alkotó népek azonosulni tudtak volna és ami gondolkodásukat alapvetően meghatározná. Európa, az európai lakosság, ha tudatosan el is tudja fogadni a legtágabb értelemben vett nemzeti határok elmosódását, érzelmi azonosuláshoz egy új, európaiságát legitimáló értékre van szüksége, ami nem biztos, hogy a nyelvben, nyelvekben keresendő.

Ez az írás egy nagyobb, szélesebb témakört átfogó tanulmány része. Ebben a formájában kizárólag azt vizsgálja, hogy a nyelvi egyenjogúság és a szabályozási rendszer működése hatékonyságának függvényében a nemzeti nyelvek meddig tudnak egyenértékűen megjelenni az európai szintű szabályozásban, mennyiben és meddig tudnak a közösségi jogszabályok még valamennyi nyelven hozzáférhetővé válni, mennyire élveznek, élvezhetnek ezek a nyelvek egyenlő státuszt a mindennapi munka során. Ehhez végigveszi az európai szintű nyelvi érintkezés lehetséges alternatíváit, a mindennapi, illetve szakmai kommunikációtól kezdve, a kötelező érvényű jogi előírásokon át, felvázolva az egynyelvű, soknyelvű, korlátozott soknyelvű modellek lehetőségeit. Ezen kívül vizsgálja a jelenlegi közösségi (uniós) nyelvi rendszer működését, kialakulásának és fenntartásának okait, valamint működésének kritikus pontjait. E kritikus pontok körében felmerül a modell teljeskörűségének, korlátozottságának problémája, érintve a kisebbségi nyelvek szerepét a rendszeren belül, illetve az Unió bővítésével kapcsolatos mennyiségükben és milyenségükben nem elhanyagolható új kihívásokat.

1. A JELENLEGI KÖZÖSSÉGI NYELVI REND

1.1. A közösségi nyelvi rendszer kialakulásának okai, jogi alapja

A közösségi jogszabályok, uniós szabályok fordítása, a közösségi intézmények mindennapi munkája során szükségessé váló szóbeli és írásbeli érintkezés, az intézményeknek az uniós polgárokkal való kapcsolattartása a

Közösség nyelvi rezsimjében testet öltő nyelvi egyenlőségen alapuló soknyelvűség¹ rendszerén keresztül történik.

Az Európai Unió az egyetlen olyan nemzetközi szervezet, ahol valamennyi tagállam legalább egyik hivatalos nyelve egyúttal az Unió hivatalos nyelve is. Ezt a privilegizált állapotot, bár mesterséges eszközökkel és nehezen, azért is szükséges fenntartani, mert az Európai Közösségek, illetve az Európai Unió nem tekinthető hagyományos értelemben vett nemzetközi szervezetnek. Olyan önálló jogrenddel bíró szervezet, amelyben a szupranacionális jelleg erősebb a kormányközinél. *A nyelvi egyenlőség minden áron való fenntartása és deklarálása az Uniót alkotó nemzetek szuverenitása kontinuitása hangoztatásának egy kézzelfogható megnyilvánulása.* Az integráció – ebben az olvasatban – a nyelvet, mint a nemzeti identitás kifejeződésének meghatározó formáját érintetlenül hagyja. Ezzel egyúttal azt is sugallja, hogy magát a nemzeti identitást is elkerüli.

Figyelemre méltó paradoxon ez egy olyan rendszerben, amely a nemzeti szuverenitás illetően való hangoztatása mellett, működésében egyre inkább kerül alapjaiban szembe a tagállamok szuverenitásával.²

A közösségi nyelvi rendszer előélete az ESZAK-Szerződés megszületésének idejére nyúlik vissza. Az ESZAK-Szerződést ugyanis franciául fogalmazták és csak ez a változat számít(ott) hitelesnek.³ Akkor hat állam négy hivatalos nyelve körül formálódott a nyelvi vita, amely a Párizsi Szerződés által előírt Bíróság létrehozása kapcsán robbant ki⁴ és végül Belgium és Hollandia hatékony fellépésének köszönhetően a nyelvi jogegyenlőség gyakorlati megvalósításához vezetett. *Az Európai Közösséget létrehozó szerződésnél a nyelvi jogegyenlőség már kiindulási alapelvként jelent meg.*

1 A soknyelvűségen ebben a dolgozatban a *multilinguisme* francia kifejezés magyar nyelvű megfelelőjét értjük, míg többnyelvűségen a *plurilinguisme* megfelelőjét. A fordítás önkényes, a két kifejezés egymástól való megkülönböztetethetőségét szolgálja. Soknyelvűségen Colette Toutitou-Benitah meghatározását követve több (legalább 5) nyelv párhuzamos jelenlétét értjük egy rendszeren belül, amelyre kötelező a rendszer működése szempontjából a mindenre kiterjedő, folyamatos fordítás. A többnyelvűség több, legalább 3–4 nyelv aktív vagy passzív ismerete, ami lehetővé teszi a kommunikációt (Toutitou-Benitah: *Le modèle de la traduction en Europe: réalité et potentialité.* In *Europe et traduction*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, 1998, Artois Presses Université, 359).

2 Alain Fenet: *Diversité linguistique et construction européenne*, *Revue trimestrielle du droit européen*, 37 (2) avril-juin, 2001, 238.

3 ESZAK-Szerződés 100. cikk.

4 Christian Heynold: *L'Union européenne: jardin d'Eden ou Tour de Babel*, *Terminologie et Traduction*, 3, 1999, 5.

A Közösség történetének e kezdeti szakaszában a négy hivatalos nyelv (német, francia, olasz, holland) kölcsönös tanulása és ismerete, a közösségi többnyelvűség megvalósítása nem követelt meg emberfeletti intellektuális képességeket az európai tisztviselőktől, így a hivatalos kapcsolatok keretén belüli szóbeli érintkezés a többnyelvűség alapján adott természetes kódválasztás alapján történt.

Maga az Európai Közösséget létrehozó szerződés *nem írja elő a nyelvi jog-egyenlőséget vagy a kötelező soknyelvűséget*, bár vannak olyan cikkek, amelyekből ez levezethető.

Az Európai Unióról szóló szerződés 1. cikke (korábbi A cikke) második számozatlan bekezdése szerint „a döntéseket a lehető legnyilvánosabban és az állampolgárokhoz lehető legközelebb eső szinten hozzák meg.” Ennek értelemszerűen a kommunikációs eszköze az egyes állampolgárok anyanyelve lehet. Ugyanezen cikk harmadik számozatlan bekezdése kimondja, hogy az Unió „feladata, hogy egységes és szolidáris módon szervezze a tagállamok közötti és népeik közötti kapcsolatokat.” Az egységesség és szolidaritás feltételezi a tagállamokkal szembeni egyenlő elbánást minden, így kulturális és nyelvi értelemben is. A 6. cikk (korábbi F cikk) (3) bekezdése megerősíti, hogy „Az Unió tiszteletben tartja tagállamainak nemzeti identitását.” A nemzeti identitásnak pedig meghatározó része a nemzeti nyelv használatának lehetősége.

Kifejezett rendelkezést az uniós polgárokat védő jogbiztonsági alapú nyelvhasználatról az Amszterdami Szerződés iktatott az Európai Közösséget létrehozó szerződésbe. Annak 21. cikke előírja, hogy minden uniós polgár a szerződések hiteles nyelveinek bármelyikén (tehát a hivatalos nyelveken és az ír nyelven is) fordulhat írásban a közösségi intézményekhez vagy szervezetekhez és azok kötelesek azon a nyelven válaszolni.

Az 53. cikk (korábbi S cikk) pedig felsorolja, hogy a Szerződés mely nyelveken hiteles (ugyanazokról a nyelvekről van szó, mint amelyeket az 1. számú rendelet hivatalos nyelveknek tekint, valamint az ír nyelvről, amelyik bár nem hivatalos nyelv, de az alapszerződések hiteles nyelve). Az Európai Közösséget létrehozó szerződésnek ezzel párhuzamos rendelkezése a 314. cikk (korábbi 248. cikk) első számozatlan bekezdése, amelyet az egyes csatlakozások következtében hasonlóképpen hitelessé váló nyelvi változatokra való utalással a második számozatlan bekezdés egészít ki.

A nyelvi rend tényleges meghatározását a Szerződés másodlagos jogforrásra hagyja. Az Európai Közösséget létrehozó szerződés 290. cikke (korábbi 217. cikk) rendelkezik úgy, hogy a Tanácsnak egyhangúlag eljárva kell meghatároznia a közösségi nyelvi rendszert („a Közösség intézményeinek

nyelvhasználatára vonatkozó rendszert”). Az ügy jelentőségét és kényességét az egyhangú szavazási követelmény jelzi. Ennek alapján született meg a *Tánács 1. számú rendelete* 1958-ban az Európai Gazdasági Közösség által használt nyelvek meghatározásáról.

A rendelettel szemben a leggyakrabban felhozott kritika, hogy 1. cikkében nem tesz különbséget a hivatalos és a munkanyelv között, nem határozza tartalmilag meg azokat, bár önállóan nevesíti. Ráadásul a hivatalos és munkanyelvek köre egybeesik.⁵ A rendeletet továbbolvasva azonban azt is gondolhatjuk, hogy a jogalkotó szándéka a hivatalos és munkanyelvekkel kapcsolatban érezhetően más volt és külön definiálásuk nélkül kiválglik, hogy melyiknek mi a funkciója. Az 1. cikkben felsorolt *hivatalos nyelvek párhuzamos használata egy kötelező rendszerbe forr össze* (a közösségi intézményekkel a tagállamok, illetve azok állampolgárai, honos jogi személyei bármelyik hivatalos nyelven kezdeményezhetnek kommunikációt (2. cikk), az intézményeknek ugyanezekben a nyelveken képeseknek kell lenniük válaszolni (2. és 3. cikk), az általános alkalmazást igénylő dokumentumokat valamennyi hivatalos nyelven meg kell szövegezni, a Hivatalos Lapot valamennyi hivatalos nyelven meg kell jelentetni), míg a hivatalos nyelvekkel azonos *munkanyelveket felőlelő rendszer fakultatív*, az intézmények maguk választhatnak annak szűkített vagy teljes körű alkalmazása között (az intézmények belső szabályzatukban döntenek arról, hogy az egyes esetekben mely nyelveket használják (6. cikk)). A rendelet logikája szerint a hivatalos és munkanyelvek azonossága egy olyan kiindulási pont, amelyhez képest a hivatalos, illetve munkanyelvek a gyakorlatban eltérő alkalmazási közegekben, eltérő rendben és lehetőségekkel mozognak, a hivatalos nyelvek szigorúbb rezsimben, a munkanyelvek pedig kötetlenebbül.

A rendelet alapján megállapíthatjuk, hogy a hivatalos nyelv a közösségi intézmények kifelé irányuló megnyilvánulásaiban jelenik meg, míg a munkanyelv a belső intézményi kommunikációban.⁶

A rendeletről valójában nem e két kategória definíciója hiányzik, hanem a rendszer optimalizálása irányába ható olyan jellegű szétválasztása, amely kötelező erővel és nem fakultatív módon, más-más nyelveket rendelne alkalmazni a hivatalos és a munkanyelvek esetében.

Ez a nyelvi rendszer az Európai Unióról szóló szerződés 28. és 41. cikkével kiterjesztésre került a második és harmadik pillérré is. Így az Európai Unió és az Európai Közösség nyelvi rendszere között nem tehető különbség.

⁵ „A Közösség hivatalos nyelvei és munkanyelvei...”

⁶ Alain Fenet, 239.

A nyelvi egyenlőség akkor szenvedett első ízben csorbát, amikor 1973-ban Írország csatlakozásakor az ír (Írország első hivatalos nyelve) csupán a Szerződés nyelve lett, használható az Európai Bíróság előtt és a Tölmács Szolgálat előzetes értesítése alapján az Európai Parlamentben, de nem vált hivatalos nyelvvé. Az ír csatlakozás alkalmával Írország ugyan azt kérte – figyelmen kívül hagyva, hogy az 1. számú rendeletben nincs tárgykör szerinti különbség a hivatalos és a munkanyelv között –, hogy az ír legyen hivatalos nyelv, de nem kell, hogy munkanyelv legyen, végül valójában egyik sem lett.⁷ Később, 1984-ben a luxemburgi dialektus hivatalos nemzeti nyelvvé válásával egyidejűleg nem vált az Unió hivatalos nyelvévé, ugyanakkor a jelenlegi csatlakozás érdekessége, hogy a máltai – Máltán az angol is hivatalos nyelv – az Unió hivatalos nyelve lett.⁸

A Közösséghez (Unióhoz) való valamennyi csatlakozás alkalmával érvényesült egyébként az az alapelv, hogy a csatlakozó országok legalább egy hivatalos nyelve a Közösség (Unió) hivatalos nyelve lett. Az 1. számú rendelet pedig ennek megfelelően minden alkalommal módosult is.

Maga a rendelet jogbiztonsági elveket érvényesít, amikor lehetővé teszi a közösségi intézmények Európa civil felével való anyanyelvi kommunikációját az érintkezés mindkét irányába. Hasonlóképpen jogbiztonsági indíttatású az az elvárás, hogy az általános alkalmazást igénylő jogi aktusok, valamint maga a Hivatalos Lap minden hivatalos nyelven hozzáférhető legyen.

Az intézmények belső nyelvhasználata tekintetében rugalmasság mutatkozik.

1.2. A közösségi nyelvi rendszer gyakorlati működése, ennek kritikus pontjai

A közösségi nyelvi rendszer működése az 1. számú rendeleten alapul. A hivatalos nyelveknek a jogbiztonságra tekintettel való alkalmazása gyakorlatban egy meglehetősen bonyolult és költséges rendszeren keresztül történik. Megjegyzendő, hogy a rendeletről kiindulva a jogbiztonsági igény a végeredményt tekintve kell, hogy fennálljon. A mód, ahogyan ez megvalósul, elméletileg közömbös lenne. A nyelvi jogegyenlőségre építő rendszerben elméletileg a dokumentumok szövegezése párhuzamosan folyik, hiszen valamennyi nyelvi változat azonos státuszt nyer. A párhuzamos szövegezés vélelme a gyakorlatban a szövegezési nyelvről való azonnali és minden nyelvre

7 Dónall Ó Riagáin: *Lesser Used Languages and the Law*, ERA szeminárium, Trier, 2000. szeptember 7–8.

8 Lásd a csatlakozási okmány 58. cikke.

kiterjedő fordítás-láncot jelenti egészen az egyes dokumentumok elfogadásáig.⁹ Különös jelentőséget nyer ez a rendszer a Tanács előtti szakaszban, ahol tagállami szakértői szinttől a magas szintű tagállami képviselőig bezáróan zajlanak a viták az egyes jogszabályokról, így erősebb a saját nyelven való megismerés igénye (bár egy jól működő többnyelvűségben nem kizárt ennek feladása sem az elfogadandó dokumentumokról való tárgyalás során). Ez a megoldás valójában egyfajta fékké vált a rendszerben, amely erőteljesen visszafogja a munka ritmusát.

Olivier Moréteau a jelenlegi rendszert mind anyagi, mind politikai és szellemi értelemben pazarlásnak, illetve illúzióknak tartja.¹⁰ Anyagiilag azért tartja pénzkidobásnak, mert a fordítási mechanizmus működtetése rendkívül költséges és optimalizálása esetén ugyanazt a pénzt más, hasznosabb célokra is el lehetne költeni. Politikailag azért tartja pazarlásnak, mert a nyelvi hozzáférhetővé tétel nem terjeszti jobban az európai gondolatot,¹¹ szellemileg pedig azért, mert ugyanazt a humán erőforrást, befektetett magas színvonalú munkát más célra is lehetne hasznosítani.

A soknyelvűség jelenlegi állapotában Moréteau szerint azért illúzió, mert csak színleli a jogegyenlőséget, hiszen nem egyszerre írják valamennyi hivatalos nyelven a jogszabályokat, hanem fordítják azokat.

Az 1. számú rendelet 6. cikkének felhatalmazásánál fogva a Bizottság belső szabályzatának¹² 18. cikkében rendelkezik úgy, hogy a Bizottság ülésén elfogadott dokumentumokat, illetve az írásbeli eljárás során elfogadottakat, a felhatalmazás alapján elfogadott dokumentumokat és az átruházott hatáskörben hozottakat csatolni kell a hiteles nyelven vagy nyelveken annak az ülésnek a végén készített összegzéshez, amelyen elfogadták azokat. A szabályzat hiteles nyelveket (*authentic languages*) említ. Ezáltal meg tudja különböztetni azokat az egyedi aktusokat, amelyek csak egyes nyelveken számítanak hitelesnek (például az egyedi határozatok), illetve a valamennyi nyelven hitelesnek számító, általános alkalmazást igénylő jogi eszközöket. Ezt a szabályzat

⁹ Egy irányelv elfogadásáig körülbelül 15 stádiumon megy keresztül, amelyekre mind le kell fordítani, a parlamenti módosítások száma pedig gyakran eléri az 50-et (Touitou-Benitah, 360.).

¹⁰ Olivier Moréteau: *L'anglais pourrait-il devenir la langue juridique commune en Europe?* In Sacco-Castellani: *Les multiples langues du droit européen uniforme*, Torino, 1999, Harmattan Italia, 158.

¹¹ Moréteau-nak ezzel a gondolatával vitatkozni lehet, mert a nyelvi hozzáférhetővé tételnek nem elsősorban az a célja, hogy az európai gondolatot terjessze, hanem hogy a közösségi dokumentumokat megismerhetővé tegye.

¹² C 2000/3614 bizottsági határozat, amelyet legutóbb a Bizottság 2001/844/EK, ESZAK, EURATOM határozata módosított.

ugyanezen cikk végén pontosítja, amikor meghatározza a hiteles nyelv vagy nyelvek fogalmát.¹³

A fenti szabályok alapvetően már a Bizottság által elfogadott végtermékekre vonatkoznak. E rendelkezéseken felül a szabályzat a nyelvhasználatra vonatkozóan a következő rendelkezésekben utal. A Bizottság üléseinek napirendjére vonatkozó 6. cikk negyedik számozatlan bekezdése szerint a Bizottság napirendjét és a munkanyagokat meg kell küldeni a Bizottság tagjainak a Bizottság által a 25. cikknek megfelelően¹⁴ megállapított határidőn belül és munkanyelveken. Hasonlóképpen rendelkezik a 12. cikk, amikor az írásos eljárás keretében történő határozathozattal kapcsolatban kimondja, hogy a javaslat szövegét írásban meg kell küldeni a Bizottság tagjainak a Bizottság által a 25. cikknek megfelelően előírt munkanyelveken. Ez a rendelkezés lehetőség nyújt a nyelvhasználat szükség szerinti szűkítésére.

Az 1. számú rendeletből következő jogbiztonsági igényt elégti ki a szabályzathoz csatolt, a Bizottság alkalmazottainak külső kapcsolattartása során tanúsítandó helyes igazgatási magatartására vonatkozó kódex 4. pontjának első számozatlan bekezdése. Ennek értelmében a Bizottság a levelekre azok nyelvén köteles levélben válaszolni, amennyiben ezek a Közösség egyik hivatalos nyelvén íródtak.

Hallgat a szabályzat ugyanakkor arról, hogy a Bizottságon belül a munkanyagok elkészítése, a munka során való kommunikáció milyen nyelveken, illetve nyelven történik.¹⁵

A Bizottság Fordító Szolgálatánál az a gyakorlat, hogy minden közösségi normára irányuló tervezetet, az elfogadott szövegeket, a hivatalos kiadványokat és a tájékoztató anyagokat le kell fordítani valamennyi hivatalos nyelvre. Ez egy jogszabály megalkotása és elfogadása esetében azt jelenti, hogy az előkészületi szakaszban a szélesebb körű vitára szánt zöld vagy fehér könyveket, a jogalkotási szakaszban a Tanács és a Parlament számára benyújtásra kerülő végső javaslatot, a javaslat benyújtását bejelentő sajtóközleményt, a másik két intézmény módosító javaslatait, az elfogadott kihirdetésre kerülő jogszabályt, illetve a végrehajtási szakaszban a Tanácsnak és a Parlamentnek a jogsza-

13 „Hiteles nyelv vagy nyelvek: a Közösség hivatalos nyelvei általános alkalmazást igénylő szabályok esetében, illetve a dokumentumok címzettjeinek nyelvei.”

14 A 25. cikk értelmében a Bizottság szabályokat hozhat az eljárési szabályzat végrehajtása céljából.

15 Carsten Quell írja, hogy a közösségi intézményeken belüli nyelvhasználatról általában személyes megfigyelések alapján van információnk (Carsten Quell: Language choice in multilingual institutions: A case study at the European Commission with particular reference to the role of English, French and German as working languages, *Multilingua*, 16–1, 1997, 57.).

bály tagállami végrehajtásáról szóló jelentését minden hivatalos nyelvre le kell fordítani. A jogalkotás egyéb fázisainak munkadokumentumait (új jogszabály előkészítésére irányuló indítvány, a jogilag szabályozandó területre vonatkozó tanulmányok, belső bizottsági munkaanyagok, a jogszabály tervezetének a Bizottság által jóváhagyandó változatai, tagállami beszámolók a jogszabály végrehajtásáról) általában egy-két hivatalos nyelvre fordítják le. A fordítókkal szembeni abszolút követelmény, hogy csak az anyanyelvükre fordíthatnak. Ez olyan elvárás, amely áthághatatlan a jó fordítás esetében, ugyanakkor nehezíti a fordítók toborzását.

A felduzzadt apparátussal dolgozó Fordító Szolgálat gyorsasági elvárásokkal szembesített munkaerőjének munkáját számos eszközzel igyekeznek könnyíteni és gyorsítani. Ilyen az egyre fejlettebb fordítói memóriák használata, a gépi előfordítás igénybevétele, illetve a konzisztenciát is nagy mértékben biztosító terminológiai adatbázisok folyamatos fejlesztése és feltöltése.

Az európai intézmények közül a Bizottság az, amelyik a legnagyobb fordítói apparátussal rendelkezik. A Fordító Szolgálat közel 2000 alkalmazottal dolgozik, akik közül hozzávetőlegesen 1400-an végeznek érdemi fordítói-lektori munkát. Az apparátus ennek ellenére túlterhelt,¹⁶ a növekvő dokumentummennyiséggel úgy próbál megbirkózni, hogy egyre több anyagot ad ki külsős fordítóknak, fordítóirodáknak.¹⁷ Ez bizonyos mértékig gyorsítja a munkát, de megvan az a hátránya, hogy a külsős fordítók nincsenek benne a Szolgálat napi munkájában, nem feltétlenül ismerik a fordítással érintett terület közösségi szakterminológiáját, illetve ha a fordítandó anyag előzményeit belsős fordító készítette, az anyag nem biztos, hogy konzisztens lesz.

A Bizottságon belüli intézményi nyelvhasználatot a szokás alakította, alakítja és alapvetően egybeesik az európai szinten egyébként természetes úton végbemenő nyelvi folyamatokkal, ahol a három nagy nyelv jelenléte a jellemző.

A Bizottságon belüli ülések a gyakorlat szerint már egyszerűsített rendben zajlanak, az egyes részlegek belső üléseinek nyelvét általában a részleg vezetőjének nyelvi ismeretei, illetve a részleg munkatársainak nyelve, nyelvtudása határozza meg. Általában francia vagy angol nyelveken folynak. A kabinetfőnökök üléseit angolul vagy franciául tartják, maguk a biztosok angol–német–francia nyelveken tanácskoznak.

¹⁶ 2001-ben 1 268 255 oldalt fordítottak (forrás: a Bizottság Fordító Szolgálatának honlapja).

¹⁷ 1998-ban ez az összes anyag 18%-át jelentette (Brian McCluskey: *A different kettle of fish: the challenge of multilingual translation in specialist field*, 1998. szeptember 18-án Lizsabonban rendezett konferenciát hangzott el.).

A Bizottság munkája során tehát első ízben a különböző eljárások keretében elfogadott dokumentumok tekintetében jelenik meg a kötelező, valamennyi nyelvre kiterjedő soknyelvűség. A nyelvi diszkrimináció, illetve bizonyos nyelvek előnyben részesítése a mindennapi munka, az intézményen belüli írásos, illetve szóbeli érintkezésben megmutatkozik, ami miatt a nyelvi szempontból háttérbe szorult nemzetek gyakran tesznek szemrehányást a Bizottságnak.

A Bizottság úgynevezett munkanyelveinek korlátozott alkalmazása valós érdek- és jogsérelemhez ott vezethet, ahol uniós polgárokkal való kapcsolatára is kihatással van. A Bizottságot ugyanis mindenképpen köti az EK-Szerződés 21. cikkében megfogalmazott követelmény az uniós polgároknak az uniós intézményekkel, szervekkel való bármely hivatalos nyelven történő érintkezése jogosultságára vonatkozóan. Gyakran találkozhatunk ilyen jellegű problémákkal a közösségi programok keretében meghirdetett pályázatok formai követelményei, vagy bizottsági tájékoztató anyagok esetében. A 1221/98. számú írásbeli parlamenti kérdés azt veti a Bizottság szemére, hogy a MEDIA II. programra csak angol vagy francia formanyomtatványokon lehet jelentkezni az Unióban, holott a Bizottság több ízben hangsúlyozta, hogy felhívásokhoz, versenyekhez, kiírásokhoz közvetlenül kapcsolódó dokumentumokat párhuzamosan valamennyi hivatalos nyelven meg fogja jelentetni.¹⁸ A Bizottság – mint ilyen esetekben általában – kitérő választ adott és arra hivatkozott, hogy a tagállami nyelveken való tájékoztatást és a formanyomtatványok tartalmának elmagyarázását a tagállamokban létrehozott MEDIA pontok végzik. Az ilyen megszorításoknak általában költségvetési okai vannak, mint arra egy másik parlamenti kérdésre¹⁹ adott válaszában Jacques Santer is kitért, amikor azt a kifogást hozta fel egy parlamenti képviselő, hogy bár a közösségi programokhoz kapcsolódó felhívások mind a 11 nyelven megjelennek, a tendereljárásban használt nyelv (konzultáció, információkérés, kapcsolattartás) szinte kizárólag az angol.

A nyelvi tényezőkből fakadó esélyegyenlőséget tovább csorbítja a fordítási munkák késedelme. A Bizottság egyik kiírása az európai építészet megőrzésére irányuló tevékenységek összehangolására, valamint az európai kulturális örökség területén dolgozók mobilitásának előmozdítására irányult. A kiíráshoz kapcsolódó jelentkezési lapok azonban csak a megjelenést követő 10. nap elteltével voltak elérhetőek valamennyi hivatalos nyelven, olaszul pedig csak közel három hét után. Annak ellenére, hogy ezzel az érintett nyelvek,

¹⁸ lsd. 2249/96. számú írásbeli parlamenti kérdésre adott válasz.

¹⁹ 1502/97. számú írásbeli parlamenti kérdés.

különösen az olasz nyelv anyanyelvi beszélői a többi tagállam polgáraihoz képest hátrányos helyzetbe kerültek, a beadási határidő nem módosult. Ráadásul a beadvány tartalmi összefoglalását angolul és franciául is el kellett készíteni. Az esetet szóvá tevő parlamenti kérdésre²⁰ a válaszadó biztos sem tudott olyan feleletet adni, amivel indokolhatta volna az érdeksérelmet. Csupán az utólagos korrekció mellett tudta magát elkötelezni, amennyiben ígéretet tett, hogy az elbírálás során figyelembe fogják venni a pályázatokat az érintett nyelveken benyújtók helyzetét.

A *Tanács* eljárási szabályzata²¹ 14. cikke szerint a Tanács csak a hatályos nyelvi rend nyelvein is létező dokumentumok alapján dönthet, kivéve, ha ettől egyhangúlag eltér. Megerősíti a szabályt az a rendelkezés, hogy a Tanács bármely tagja ellenezheti a vitát, amennyiben bárminemű módosítás szövege nem érhető el a hivatalos nyelvi rend által meghatározott nyelvek egyikén. A rendelkezés értelmében a Tanács bármilyen összetételben is ülésezik, csak a hivatalos nyelvek mindegyikére lefordított dokumentumok alapján járhat el.

A Tanács belső szabályzatának 21. cikke nem szól a munkacsoporti, szakértői szintű viták nyelvéről, illetve a COREPER ülések nyelvéről, így nem is rendezi a tolmácsolás kérdését. A gyakorlatban a nemzeti küldöttek részvételével ülésező munkacsoportoknál minden irányba biztosított a tolmácsolás (ez azon a vélelmen alapul, hogy a szakértőktől nem várható el a tárgyalóképes szakmai idegen nyelvismeret). A COREPER ülésein már más rendszer érvényesül, ennek ülései angol, német, francia nyelveken zajlanak (ez azon a vélelmen alapul, hogy az Unió mellé delegált diplomatáktól elvárható e nagy európai nyelvek ismerete). A Tanács miniszteri szintű ülésein a miniszterek saját anyanyelvüket használják, a szinkrontolmácsolás biztosított. A II. pilléres szakértői csoportok angol, illetve francia nyelveken tanácskoznak.

A Tanács a közösségi intézményrendszeren belül a tagállami nemzeti érdekek megnyilvánulásának intézményesített helye. Így bizonyos szempontból érthető, hogy működése során nagyobb szerep jut az anyanyelv használatának olyan alsóbb szintű fórumain is, mint a munkacsoport ülések. Természetesen ez nem áll a Tanács munkáját segítő, állandó jelleggel Brüsszelben dolgozó tisztviselőkre, akik a bizottsági kollégáikhoz hasonlóan munkájuk során általában a három nagy nyelv egyikét használják. A Tanács nyelvi rendszerét vizsgálva egy esetleges módosítás a szakértői szintű tanácskozások esetében képzelhető el akár a szokás megváltoztatásával, akár ilyen tartalmú

²⁰ 2256/96. számú írásbeli parlamenti kérdés.

²¹ A Tanács 2002. július 22-i 2002/682/EK, EURATOM határozata a Tanács eljárási szabályainak elfogadásáról.

szabály meghozatalával. E tagállami szakértők szerepe kevésbé reprezentatív a tagállamok vonatkozásában, mint a Tanács miniszteri összetételű ülésein, hanem inkább szakmai, igaz a tagállami érdekek mentén. Ugyanakkor nem lenne feltétlenül aránytalan elvárás e tagállami szakértőkkel szemben, hogy a három nagy nyelv egyikén tárgyaljanak a munkaanyagokról (akkor is, ha azok írásban az ő nyelvükre is lefordításra kerültek), mint ahogy ez más nemzetközi szervezetek, például az OECD szakértői szintű ülésein is történik. Igaz, az Unió nem tekinthető hagyományos értelemben nemzetközi szervezetnek és a tagállamok szuverenitásának és identitásának kifejeződése az anyanyelv használatának lehetősége, a rendszer megbontása a szakértők esetében azonban nem biztos, hogy feltétlenül kártékony lenne.

A Tanácsról szólva meg kell említeni a Tanács szervezeti egységén belül a jogi részleg keretében dolgozó jogász-nyelvészeket, akikre a közösségi jogszabályok megalkotásában igen nagy szerep hárul. A Tanács, mint a jogszabályt elfogadó szerv, a jogszabály útjának utolsó fázisában gondoskodik arról, hogy a különböző nyelvi változatok jogi tartalma az egyes verziók tekintetében ugyanaz legyen. Ezt a nyelvi és jogi tartalmi konzisztencia vizsgálatot az úgynevezett jogász-nyelvészek végzik, akik jogi végzettségük mellett magas szintű nyelvtudással kell hogy rendelkezzenek. Munkájukkal alapvetően a közösségi jogi egységességet kell előmozdítaniuk, tulajdonképpen azt, hogy a megalkotott jog valamennyi hivatalos és így hiteles nyelven ténylegesen ugyanazt jelentse. A jogász-nyelvészek ténykedése valóban lehetne a közösségi jog nyelvi-tartalmi egységességének kulcsa, ám a jogszabályok nagy száma miatt nem lehetséges, hogy nyelvenként három személy olyan alaposan folytassa minden egyes javaslat esetében a konzisztencia és kölcsönös megfeleltetési vizsgálatot, amilyen alaposan azt végezni kellene. Így a jogász-nyelvészek feladata ugyan hasznos, de gyakran rutinszerű ellenőrzéssé válik. Jogász-nyelvészek, illetőleg hasonló feladatot ellátó jogi lektorok a Bizottságnál és az Európai Parlamentnél is dolgoznak, de a jogalkotási rendszer sajátosságai okán a Tanácsnál dolgozó kollégáik szerepe a leghangúlyosabb.

Az *Európai Parlament* is saját fordító és tolmács szolgálattal rendelkezik. Mint az egyes tagállamokból választott képviselőket tömörítő intézmény, amelyik leginkább örökdió a nemzeti jogegyenlőség minden áron való érvényesítése felett, valamint a képviselők által megjelenített közvetlen képviselet elve alapján egyre nagyobb legitimitációra törekszik, a nyelvi jogegyenlőséget is messzemenően igyekszik biztosítani. A szinkrontolmácsolás valamennyi ülésen és minden nyelvre biztosított a jelenlegi rendszerben.

A Parlament belső szabályzatának²² 117. szabálya szerint a Parlament valamennyi dokumentumát a hivatalos nyelveken kell megszövegezni. Továbbá a Parlament valamennyi tagjának biztosítani kell a jogot, hogy a választása szerinti hivatalos nyelven szólaljon fel, amit párhuzamosan valamennyi hivatalos nyelvre tolmácsolni kell. A bizottsági üléseken a tagok által használt és ígényelt nyelvekről és nyelvekre biztosítani kell a tolmácsolást.

A Parlament – rendeltetése és szerepe folytán is – az a szerv, amelyik a legkisebb hajlandóságot mutatja a nyelvi rendszer akár munkanyelvi szintű megszorítására. Ez számos formában, így *A nyelvek európai éve 2001* ösztönzésében, valamint a kisebbségi és regionális nyelvek messzemenő támogatásában megmutatkozik

Az *Európai Bíróságnak* egyetlen munkanyelve van, a francia, amelyet azonban a Bíróság eljárási szabályzata²³ nem nevesít. Ezen folynak a bírói tanácskozások, a tárgyalási jegyzőkönyveket ezen szövegezik, egy-egy ügy minden anyagát erre fordítják le, valamint ezen készülnek az ítéletek tervezetei is. A francia nyelv kiemelt használatának az oka az ítéletekkel szembeni messzemenő jogi precizitás azok meghozatalakor, ami egyszerűbben megvalósítható, ha az ítékezésben résztvevő bírák egy munkanyelven dolgoznak. Ez a tény egyúttal szűkítést vezet be az Európai Bíróságon bíróvá kinevezhető tagállami személyekkel szemben: a francia nyelv magas szintű ismerete elvárás. A Bíróság gyakorlati és jogi minőségi okokból áttöri a nyelvi egyenlőség szabályait a munkafolyamatban nemcsak a tisztviselők, de a legfelsőbb grémium, a bírák szintjén is. Az eset nyelvének megválasztásakor azonban már – a fél, felek érdekeire tekintettel – érvényesül a tagállami nyelvek megfelelő képvisellete. Ezt a Bíróság eljárási szabályzatának 29. cikke rögzíti, végigvéve az egyes eljárásokat és a felek lehetséges kategóriáit. Az eset nyelve azt jelenti, hogy ezt a nyelvet kell használni a felek írásbeli és szóbeli előadásaiban, a kiegészítő dokumentumokban, a jegyzőkönyvekben, valamint a Bíróság határozataiban (ez nem zárja ki, hogy a bírósági dokumentumok francia nyelven születtek meg). Az eset nyelve a 29. cikk feltételeire figyelemmel a 11 hivatalos nyelven felül az ír nyelv is lehet, bár ennek használatára a Bíróság előtt ez ideig még nem került sor. A Bíróság kiadványai a mindenkori hivatalos nyelveken jelennek meg,²⁴ ugyanakkor hitelesnek csak az eset nyelvén, illetve a Bíróság által engedélyezett nyelven írott dokumentum számít.

²² OJ L 202, 1999.08.02.

²³ OJ L 176, 1991.07.04., valamint ennek módosításai és helyesbítései.

²⁴ 30. cikk.

A Bíróságnál kialakított egyszerűsített nyelvi rend ellenére az eljárások során kiemelt szerep jut a fordításnak, amelynek késlekedése hátráltathatja az eljárást. Ez a Bíróság előtti anyanyelvhasználat biztosításának szükségességére vezethető vissza. Közvetlen eljárások esetében a felek írásbeli nyilatkozatait le kell fordítani a belső munkanyelvre, vagyis franciára. A tagállamok beavatkozási nyilatkozatait a munkanyelven túl az eset nyelvén is meg kell jeleníteni, hogy a felek azokra észrevételt tehessenek. Előzetes döntéshozatali eljárásnál a nemzeti bíróságok előzetes döntéshozatal elé utalt kérdéseit valamennyi hivatalos nyelvre le kell fordítani, hogy azokra a tagállami kormányok észrevételt tehessenek. Ezeket az észrevételeket aztán franciára és szükség esetén az eset nyelvére kell lefordítani.

Az *Európai Közösségek Hivatalos Lapjában* valamennyi hivatalos nyelven meg kell jelentetni az eljárások megkezdéséről szóló értesítéseket, egy esetben a nyilvántartásból való kivételéről szóló értesítést, az ítéletek rendelkező részét, valamint az ideiglenes intézkedést elrendelő végzést. Az írásbeli eljárást követően az előadó bíró által készített tárgyalási jelentést 1994-ig valamennyi hivatalos nyelvre lefordították, ám a fordítási munkák és költségek csökkentése érdekében felhagytak ezzel a gyakorlattal és a francia munkanyelvről csak az eset nyelvére fordítják le.

A főtanácsnok véleményét anyanyelvén fogalmazza meg. Ezt franciára, valamint az eset nyelvére fordítják le. Ennek nagy jelentősége van, hiszen az eljárás mindaddig nem folytatódhat, amíg a vélemény az eset nyelvére nem került lefordításra.²⁵ Közzététel céljából, mivel a főtanácsnoki vélemények szerves részét képezik a bírósági esetjognak, ezeket valamennyi hivatalos nyelvre le kell fordítani, csakúgy, mint az ítéleteket, amelyek szövegezési nyelve a francia, ám csak az eset nyelvén számítanak hitelesnek.

A bírósági határozatok fordítását, a jogi szaknyelv sajátosságaira tekintettel, jogászok végzik a Bíróság Fordító Szolgálatánál, akikkel szemben a rendszer sajátossága okán alapvető elvárás a francia nyelv ismerete.

Függetlenül attól, hogy a bírósági nyelvi rendszer a lehetőségekhez képest, de a jogbiztonsági elvárásokra figyelemmel, nyelvi szempontból önkorklátozó, hatalmas fordítási terhet ró az intézményre, amit már a legutóbbi csatlakozás is jelentős mértékben növelt. 1993 és 1998 között a lefordítandó anyagok mennyisége 63%-kal nőtt, 1993-ban 167 144 oldalt tett ki, 1998-ban pedig már 273 166 oldalt.²⁶ A fordítási mennyiség várhatóan nem csökken,

²⁵ *Report on Translation at the Court of Justice* (bírósági belső anyag), 7.

²⁶ *Report on Translation at the Court of Justice*, 11.

hiszen az eljárások száma folyamatosan nő, a fordítási rendszer pedig már nem szűkíthető a nyelvi jogegyenlőség szükséges mértéke biztosításának sérelme nélkül. Mindemellett közel 250 érdemi munkatárssal a bírósági Fordító Szolgálat a legkisebb az intézményi hasonló szolgálatok közül.

Az Elsőfokú Bíróság nyelvi rendszere megegyezik az Európai Bíróság nyelvi rendszerével, bár ott a mindennapi munka során erősödik az angol nyelv befolyása.²⁷ Ez a jelenség egyébként kellő ellenállás híján előrevetítheti az angol nyelv általános jellegű előretörését a bírósági rendszerben.

Az ésszerűen korlátozott bírósági munkanyelvi rendszer elvezethet például a Bizottság tekintetében is egy esetleges nyelvi rendszerbeli egyszerűsítéshez.

A közösségi intézményekkel szemben, a közösségi szervek kis részénél van kifejezett nyelvi szabály, holott elméletileg az 1. számú rendelet 6. cikkének felhatalmazása ezekre is vonatkozna.

A legtisztábban a *Számvevőszék* kezeli a nyelvi kérdést. Eljárási szabályzatának²⁸ 30. cikkében rendelkezik arról, hogy a jelentéseket, véleményeket, észrevételeket, valamint a jogszerűségi és szabályszerűségi nyilatkozatokat a 11 hivatalos nyelven kell fogalmazni, amelyeket az egyes nyelvi változatokon az Elnök hitelesít aláírásával.

A *Régiók Bizottságának* eljárás szabályzata csupán közvetetten foglalkozik a nyelvhasználattal. 15. szabálya kimondja, hogy a teljes ülés napirendjét és azokat a dokumentumokat, amelyekről dönteni kell, az Elnök hivatalos nyelvükön megküldi a tagoknak és helyetteseiknek. Új, döntést igénylő dokumentumokat is csak ezzel a feltétellel vehet fel az Elnök a napirendre. Ezek az előírások, ezek megközelítése alapvetően a Régiók Bizottságának sajátos, regionális érdekeket megjelenítő szerepéből fakad. Működése során biztosítania kell, hogy tagjai saját anyanyelvükön hozzájussanak a dokumentumokhoz. Ezt erősíti meg a 8. szabály, ami előírja, hogy a főtítkárnak lehetővé kell tennie, hogy minden nemzeti delegáció saját anyanyelvén kaphasson információt és segítséget.

A legtöbb ilyen szervnél a szabályzat hiányában a gyakorlat azt mutatja, hogy munkanyelvként általában egy vagy néhány nyelvet használnak.

Az *Európai Beruházási Bank* vezető testülete elé három nyelven (német, angol, francia) kerülnek megvitatásra a dokumentumok.

²⁷ Alain Fenet, 262.

²⁸ 2002.01.31-én elfogadott szabályzat.

Az *Európai Központi Bank* eljárási szabályzata 17. cikkében foglalkozik a nyelvhasználattal. A 17.8. bekezdés egyértelműen megerősíti, hogy az 1. számú rendeletben meghatározott elveket alkalmazni kell az Európai Központi Bank alapszabályának 34. cikkében említett jogi eszközök vonatkozásában. Ezt megelőzően rendelkezik az eljárási szabályzat arról, hogy a közzétételre nem kerülő iránymutatásokról és utasításokról a hivatalos közösségi nyelvek egyikén kell értesítést küldeni.

A Bank működésének gyakorlata azt mutatja, hogy a hivatalos dokumentumok az euró-zóna országainak 9 hivatalos nyelvén születnek, de az általános üléseken csak 4 nyelven van tolmácsolás (német, angol, francia, olasz), míg a munkanyelv az angol.

Az európai *szabványosító testületek*, a CENEC és a CENELEC, amelyeknek az új megközelítésű harmonizáció során kiemelt szerep jut, a harmonizált szabványokat csak angolul, franciául és németül teszik elérhetővé, az ETSI csak angolul. Minden további ténykedés, a nem kötelező szabványok átvétele a nemzeti szabványügyi hivatalok feladatkörébe tartozik, így a szabványok nemzeti nyelvre való lefordításáról is ezek döntenek és ezek végzetik el.

Az Európai Unió intézményi rendszerének hatékony működtetése nagy mértékben függ az intézményi szervezetrendszeren belüli sikeres kommunikációtól. *Ennek során a hatékonysági követelmény találkozik szembe egyrészt a tagállamok egyenjogúságát megtestesítő, másrészt a tagállamok állampolgárainak anyanyelv használatához és az azon való tájékozódás jogához kapcsolódó nyelvi egyenlőség kívánalmával.* Ez az ellentét az uniós intézményrendszernek a klasszikus intézményi struktúrára való fokozatos túlterjeszkedésével egyre élesebben mutatkozik. Ebben a rendszerben a kilencvenes években megjelenő (intézménynek vagy szervnek nem minősülő) európai ügynökségek, hivatalok megjelenése tovább mélyítette és mélyíti a problémát. Ezek a szervezetek látszólag elkülönülnek a közösségi intézményrendszertől, de tevékenységük általában klasszikus bizottsági feladatok decentralizált ellátására irányul.²⁹ Létrehozásuk célja tájékoztatási (egy meghatározott területen megbízható, minőségi információk gyűjtése és nyújtása a tagállamok és a Közösség vonatkozásában és részére) vagy végrehajtási (a magánszektor szereplői magatartásának ellenőrzése a közösségi joggal való összeegyeztethetőség szempontjából vagy valamilyen közösségi érdek irányába való elmozdítás céljából) funkciók elvégzése.³⁰

²⁹ Ellen Vos: *Reforming the European Commission. What role to play for european agencies?* CMLRev, 37, 2000, 1113.

³⁰ Eduardo Chiti: *The emergence of Community administration: the case of European agencies*, CMLRev, 37, 2000, 312.

Az egyes ügynökségekben érvényesülő nyelvi rendről vagy az adott ügynökséget létrehozó tanácsi rendelet rendelkezik,³¹ vagy azt az 1. számú rendelet alapvető elvárásaira is figyelemmel a gyakorlat alakítja.³² Általános jelleggel azonban az a megállapítás tehető, hogy nyelvhasználatuk korlátozóbb az intézményekénél³³ és e korlátozás mindenek előtt hatékonysági, illetve anyagi megfontolásokon nyugszik.³⁴ A korlátozás ott jelenthet problémát, ahol az egyes hivatalos közösségi nyelveken való megismerés vagy érdekérvényesítés joga sérül. A jogsérelem súlyossága természetesen függ attól, hogy milyen feladatot lát el az adott ügynökség, illetve milyen összefüggésben kerül sor a korlátozóbb nyelvi rend alkalmazására (eljárásokban való részvétel és a nyelvhasználat joga, joggyakorláshoz kapcsolódó, illetve tájékoztató jellegű dokumentumok megismerése, szervezeten belüli nyelvhasználat).

A gyakorlat szolgáltatta példák közül talán legismertebb és az adott hivatal tevékenységét tekintve magánszemélyek érintettsége szempontjából is a legjelentősebb a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal (védjegy és ipari minta) nyelvi rendjének megkérdőjelezésére irányuló ügy, amely fellebbvitel következtében az Elsőfokú Bírósághoz is elkerült. A Hivatalt létrehozó tanácsi rendelet értelmében³⁵ a védjegybejelentés bármelyik hivatalos közösségi nyelven megtörténhet, ám az azt követő eljárásra már csak öt közösségi nyelv egyikén (angol, német, francia, spanyol, olasz) kerülhet sor. A kérelmezőnek beadványában ezért az öt nyelv közül egy úgynevezett második nyelvet is meg kell jelölnie, amit a Hivatal az eljárás nyelvének választhat. A védjegynyilvántartásba vételt valamennyi hivatalos nyelven közzéteszik. A védjegyeljárás nyelvhasználati megszorításai így is egyfajta kompromisszumot tükröznek. A Hivatal létrehozásával kapcsolatos viták során voltak olyan elképzelések, amelyek az egynyelvűséget támogatták volna (francia, illetve angol pozíciók), illetőleg olyanok, amelyek a Szabadalmi Hivatal mintájára három nyelvet rendeltek volna alkalmazni (angol, francia német).³⁶

31 Az Európai Képzési Alapítvány, a Belső Piaci Harmonizációs Hivatal, a Közösségi Növényfajta Hivatal esetében.

32 Az Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért, az Európai Szakképzési Központ, az Európai Gyógyszerértékelő Hivatal, az Európai Környezetvédelmi Ügynökség esetében.

33 „through decentralization of specific functions to agencies, complex procedural rules as regards language requirements which are applicable to institutions will be circumvented and the constitutional guarantee of equal treatment of languages is eroded” (Ellen Vós, 1130.).

34 Id. Romano Prodi válasza a 2529/01. számú írásbeli parlamenti kérdésre, illetve Jacques Santer válasza a 3015/98. számú írásbeli parlamenti kérdésre.

35 A Tanács 40/94/EK rendeletének 115. cikke.

36 Jörg Gundel: *Zur Sprachenregelung bei den EG-Agenturen*, *Europarecht*, 36, 2001, 777.

A rendelet elfogadását követően egy holland védjegyekkel foglalkozó ügyvivő, Christina Kik, semmisségi kérelmet nyújtott be a Bírósághoz a rendelet nyelvi diszkriminációt tartalmazó rendelkezései okán. Személyes érintettség hiányában azonban a Bíróság elutasította a kérelmet. Ezt követően azzal fordult a Hivatalhoz, hogy saját vezetéknevét (Kik) védjegyként levédesse. Beadványát holland nyelven nyújtotta be és – a rendelettel ellentétesen – második nyelvként is ezt jelölte meg. A Hivatal erre hivatkozással elutasította a kérelmet, ami ellen Kik fellebbezéssel élt, majd a Hivatal fellebbezviteli fórumának az elutasítást helybenhagyó határozata ellen az Elsőfokú Bírósághoz fordult, ezúttal megfelelő *locus standi* alapján. Fellebbezésében méltánytalannak és az EK-Szerződés diszkrimináció tilalmát kimondó 12. cikkébe ütközőnek tartotta, hogy a választható második nyelv nem lehet bármelyik hivatalos nyelv. Érvélese szerint azok a védjegyügyvivők, akik nem beszélnek a választható nyelveket, hátrányos helyzetbe kerülnek olyanokkal szemben, akiknek azok valamelyike anyanyelvük. Azon túl, hogy piaci értékük is csökken, egy esetleges eljárás esetén komoly fordítási költségeik is keletkeznek. Kitért arra is, hogy a Hivatalt közösségi intézménynek kell tekinteni, így érvényesülnie kell az EK-Szerződés 21. cikkének, amelyik lehetővé teszi, hogy az uniós polgárok az általuk választott bármelyik hivatalos nyelven a közösségi intézményekhez vagy szervekhez forduljanak. Az eljárásban a felperes mellett Görögország lépett fel beavatkozóként, arra hivatkozással, hogy a közösségi jogrend nem viseli el egyes hivatalos nyelvek felsőbbrendűségét más nyelvekkel szemben, illetve, hogy amennyiben a munkateher könnyítése és az uniós polgárokkal való kommunikáció között kell mérlegelni, az utóbbi javára kell döntenie. A Hivatal mellett, amelyik a hatályos közösségi alkalmazásának kötelezettségére alapította védekezését, Spanyolország jelent meg beavatkozóként (amelyiknek nyelve egyébként a választható öt nyelv egyike). A vonatkozó normát alkotó Tanács érvélesében az 1. számú rendeletben biztosított azon jogosultságára hivatkozott, ami lehetővé teszi az intézmények nyelvi rendjének szabad meghatározását a rendelet felállította korlátok között. Ebből következik a Tanács szerint, hogy a korlátlan nyelvi egyenlőség nem is létezhet a Közösségben. Ezen felül kifejti, hogy a rendelet praktikus érdekeket is figyelembe véve törekedett egyensúly kialakítására a nyelvhasználat tekintetében. Az Elsőfokú Bíróság ítéletében³⁷ helybenhagyta a Hivatal nyelvi rendszerét. Döntéséhez feltehetően az Euró-

37 T-120/99. számú Christina Kik kontra Belső Piaci Harmonizációs Hivatal ügy.

pai Szabadalmi Hivatal korlátozott nyelvi rendje is igazolási alapot szolgáltatott. Indokolásában ugyanakkor nem sorakoztat fel tartalmilag megalapozott és megfelelő érveket.³⁸ Azzal próbálja alátámasztani a rendszer indokoltságát, hogy a második nyelv valójában a különböző nyelvű felek közötti lehető legegyszerűbb kódválasztást próbálja elősegíteni, ezen felül a szabályozást arányosnak tartja, valamint kitér arra, hogy a Hivatal nem minősül intézménynek az EK-Szerződés 21. cikke vonatkozásában.

Mindennek függvényében – és erre cikkében Jörg Gundel is felhívja a figyelmet – figyelemreméltó, hogy a Közösségi Növényfajta Hivatal esetében ilyen jellegű korlátozással nem találkozhatunk. A Hivatalt létrehozó 2100/94/EK rendelet 34. cikke nem csupán a Hivatalhoz benyújtható kérelmek és beadványok esetében teszi lehetővé a hivatalos nyelvek bármelyikének használatát, hanem az írásbeli és szóbeli eljárások során is.

A védjegyeljárásokban használható nyelvekre vonatkozó döntés azért különleges, mert egy olyan vonatkozásban igazolta a Bíróság a korlátozott nyelvhasználatot, ahol uniós polgárok egy közösségi szintű fórum előtti eljárásban (tehát jogaik hivatalos érvényesítése során) estek el ettől a joguktól. Ilyen összefüggésben értelemszerűen erősebb garanciát jelenthet a saját nyelv használata, mint például tájékoztató jellegű dokumentumok, kiadványok megismerése tekintetében.

A tevékenységüket illetően egyes szűk szakterületre összpontosító ügynökségek, hivatalok korlátozott nyelvhasználatát esetleg indokolhatja a szakmai jelleg és annak nyelvi zártsága, illetve idegen nyelvű ismertségének elvárhatósága az érintettektől.³⁹ Ilyen indokokra azonban a Bíróság a Kik-ítéletben nem hivatkozott.

Az európai ügynökségek nyelvhasználatának egyéb vonatkozásai gyakran álltak és állnak az európai parlamenti képviselők kérdéseinek keresztútjében. A 2529/01. számú írásbeli parlamenti kérdésben kifejezetten megfogalmazódik a vád, hogy az európai ügynökségek egyértelműen visszaszorítják a kisebb közösségi hivatalos nyelveket. A kérdés annak kapcsán hangzott el, hogy a Thessaloniki székhelyű Európai Szakképzésfejlesztési Központ olyan álláshirdetést tett közzé, amelyik az angol nyelv kiváló ismerete mellett csupán kielégítő görög nyelvtudást követelt meg, holott a kérdést feltevő parlamenti képviselő szerint a munka jellege megkövetelné a görög hatóságokkal való magas színvonalú kommunikáció képességét. Válaszában Romano

³⁸ „sachgerechte und angemessene Argumente” (Jörg Gundel, 783.).

³⁹ Ilyen alapon hagyta jóvá a német nyelv nem használata vonatkozásában az Európai Szabadalmi Hivatal nyelvi rendjét a német alkotmánybíróság is (Jörg Gundel, 782.).

Prodi kitért arra, hogy a munkanyelvi rendszer korlátozottsága nem ellentétes a közösségi joggal, sőt az 1. számú rendelet 6. cikkéből következik. Tagadta, hogy a közösségi ügynökségek hátrányosan megkülönböztetnék a kisebb nyelveket. Szerinte az angol megkövetelése a szervezetben belüli kommunikációt teszi lehetővé, ugyanakkor óvatos is volt válaszával, mert vonakodott elismerni, hogy ebből következően az angol tekinthető olyan nyelvnek, mint amit általános jelleggel és természetesen érintkezési nyelvnek tekinthetünk az Unióban. Hozzátette ugyanis, hogy az angol ennek az ügynökségnek a vonatkozásában bizonyult a legcélravezetőbb érintkezési nyelvnek, míg más szervezeteknél ez lehet más nyelv.

A parlamenti kérdések egy másik csoportja az egyes ügynökségek dokumentumainak, kiadványainak különböző valamennyi hivatalos nyelven való elérhetőségével foglalkozott. Az ezekben feszegetett problémák (az Európai Környezetvédelmi Ügynökség kiadványai szinte kizárólag angol nyelvűek,⁴⁰ a szakképzési magazin csak angol, német, francia és spanyol nyelveken jelenik meg,⁴¹ a Szakképzés-fejlesztési Központ nem szövegezi meg dokumentumait görög nyelven⁴²) azonban az összeurópai intézményi működés szempontjából jobbra marginális jellegűek.

A közösségi ügynökségeknél, hivataloknál felmerülő fordítási feladatokat egy külön erre a célra létrehozott fordító iroda, *Európai Unió Testületeinek Fordító Központja* végzi, amit a 2965/94/EK rendelet hozott létre. A Központ valamennyi érintett ügynökséggel, hivatallal megállapodik az együttműködés módjában, technikai tekintetben (adatbázisok, gépi memóriák stb.) pedig a Bizottság Fordító Szolgálatára támaszkodik. A Központot létrehozó rendelethez a Tanács és a Bizottság együttes nyilatkozatot csatoltak, amelyben azt az elvárást fogalmazták meg a Központtal szemben, hogy az minden hivatalos nyelvet egyenlően kezeljen, függetlenül az egyes ügynökségekben való nyelvhasználatától. A Tanács egy külön nyilatkozatában azt is megfogalmazta, hogy a Központ ugyanakkor költséghatékony is legyen.

A közösségi intézményrendszeren belül megfigyelhetjük, hogy az intézmények csak részben merítették ki az 1. számú rendeletből fakadó jogukat és a nyelvhasználat kérdését nem rendezték működésük egészére kiterjedően, holott

40 3854/97. számú írásbeli kérdés.

41 3398/96. számú írásbeli kérdés.

42 3015/98. számú írásbeli kérdés.

ezt megtehetnék volna, illetve megtehetnék.⁴³ A nyelvi kérdés tekintetében a nyelvi egyenlőség fenntartását valamennyi intézmény szorgalmazza, a nyelvhasználat terén azonban különböző mértékben, de megfigyelhetők bizonyos hatékonysági célú törekvések. A nyelvi rend lazításának fő szószólója a Bizottság. Erre utalnak az intézményen belüli, elsősorban a szóbeli kommunikációt érintő egyszerűsítési kísérletei, illetve javaslatai, amelyek gyakran a tagállamok rosszallását váltják ki. A belső kommunikáció rendszerének egyszerűbbé tétele, a tagállamok érveivel ellentétben, nem sérti olyan mértékben a nyelvi egyenlőséget, ami a soknyelvűség jogbiztonsági alapú és a szuverenitást tiszteletben tartó fenntartását veszélyeztetné. Ezek az elvek ugyanis csak a külső megnyilvánulásokat tekintve relevánsak: a soknyelvűséget, nyelvi egyenlőséget kifejező, a tagállamok polgárai irányába kell demonstrálni és érvényre juttatni. Az állampolgárok nyelvi jogainak tiszteletben tartása mellett nyilvánvalóan sérül a nemzetállamok önálló nyelvi joga, de nem olyan mértékben, hogy az a fentebb említett alapelv érzékelhető kárára legyen.

A Bizottsággal szemben az Európai Parlament a nyelvi jogegyenlőség abszolútizálásának megtestesítője. Ezidáig minden nemű korlátozással szembe helyezkedett, legyen az akár racionális csökkentése a soknyelvűséggel járó terheknek. Ezzel szemben elsődleges szószólója a kisebbségi/regionális/kevésbé elterjedt/használt nyelvek Unión belüli súlya növelésének.

1.3. A Kevésbé Elterjedt Nyelvek Hivatala⁴⁴ – a regionális nyelvek szerepe a közösségi nyelvi rendben

A tizenötök Európájában a 11 hivatalos nyelv mellett 50 kisebbségi nyelvet tartanak hivatalosan számon. Európa 40 millió polgára beszél kisebbségi nyelvet mintegy 60 nyelvi közösségben. A kisebbségi, kevésbé elterjedt, vagy kevésbé használt, más néven regionális nyelvek feltámasztására irányuló, szerte Európában megjelenő mozgalmak egymástól függetlenül kezdtek erősödni az utóbbi harminc évben, európai szintű felkarolójuk azonban az Európai Parlament volt. Jacques Darras veti fel könyvében a kisebbségi nyelvek fokozódó európai szintű támogatására uta-

⁴³ Erre ösztönzi egy európai parlamenti képviselő a 1495/98. számú írásbeli parlamenti kérdésben a Bizottságot, hogy kezdeményezzen egy általános jellegű munkanyelvi szabályozást valamennyi intézményre és szervezetre nézve, ami a gyakorlatban egyébként is működő rendszert rögzítené. Ebben a rendben azonban a képviselő a német nyelvnek is az angollal és franciával megegyező státuszt követelt.

⁴⁴ (fr: Bureau pour les langues moins répandues)

lásnál,⁴⁵ hogy a kis nyelvek mindenek feletti támogatása, a nyelvi sokszínűség folytonos hangoztatása inkább egyfajta tehetetlenség leplezése a sajátos nyelvi arculat kialakításával szemben, mint szívből jövő valós elképzelés, a közös európai értékrend különleges megnyilvánulása. És egyáltalán hogyan tükröződhet ez a közös európai értékrend az uniós nyelvi rendszerben, milyen hely jut a regionális nyelveknek egy olyan Európában, amelyik a már eleve korlátozott hivatalos nyelvi rendszerét jelenleg sem bírja eltartani? Amennyiben az intézményekkel való állampolgári kommunikáció lehetősége a hivatalos nyelveken túl kinyílna a regionális nyelvek irányába is, vagy akár a rendszer odáig fejlődne, hogy a közösségi dokumentumok hozzáférhetősége is biztosított lenne ezeken a nyelveken (mint ahogy ezeknek az elképzeléseknek akad is képviselőjük), a totális nyelvi jogegyenlőség jegyében a rendszer egésze minden bizonnyal működésképtelenné válna. Egy ilyen öngerjesztő folyamat a működésképtelenné válással végső soron pontosan a kis, kisebbségi nyelvek háttérbe szorulásához vezethet.

A kisebbségi nyelveket a '70-es évek végétől kezdte erőteljesen támogatni az Európai Parlament. Számos konkrét dokumentumra vonatkozó elképzeléssel állt elő, mint a *Közösség regionális nyelvi és kulturális jogainak jegyzéke*, illetve az *Etnikai kisebbségek kartája*, melyek nem valósultak meg. Önmagában a Parlamentnek csak jogilag nem kötelező aktusok kibocsátására volt joga, aminek következtében 1981-ben megszületett egy parlamenti állásfoglalás a regionális nyelvek és kultúrák kartájára, valamint az etnikai kisebbségek jogainak kartájára vonatkozóan.⁴⁶

1982-ben az Európai Parlament Szocialista Csoportja fogta össze azokat, akik végül ugyanebben az évben kikényszerítették a Kevésbé Elterjedt Nyelvek Hivatalának létrehozását. A Hivatal székhelye Dublin és Brüsszel, de minden tagállamban van képvisellete. Célja, hogy e nyelveknek anyagi és politikai támogatást keressen, amihez fő szövetségesei értelemszerűen az Európai Parlament, valamint az Európa Tanács. A Hivatal az Európa Tanácsban, az UNESCO-ban, valamint az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottságában tanácsadói jogkörrel rendelkezik. Finanszírozása javarészt uniós forrásokból történik.

A Hivatal alapvetően a kisebbségi nyelvek öt csoportjára terjeszti ki tevékenységét. Az első csoportba tartozik az a két nyelv, amelyek ugyan hivatalos nyelvei két kis tagállamnak, de nem lettek az Unió hivatalos nyelvei (az ír, a luxemburgi). A második csoportban olyan nyelveket képviselnek, amelyek egy-egy tagállamon belüli közösségek nyelvei, mint a franciaországi breton, az olaszországi

⁴⁵ Jacques Darras: *Qui parle l'européen?* Bruxelles, 2000, Le Cri.

⁴⁶ 1981. október 16. OJ C 287, 57.

szárd, az egyesült királyságbeli gall. A harmadik csoport tömöríti a több tagállamban is fellelhető közösségek nyelveit, például a baszkot, az occitánt és a lappot. A negyedik csoportba olyan közösségek nyelvei tartoznak, amelyek az adott tagállamban kisebbségi nyelvek, ellenben egy másik tagállamban többségi nyelvnek minősülnek (belgiumi német, németországi dán, olaszországi francia vagy görög, svédországi finn, illetve finnországi svéd). Végül az ötödik csoport jeleníti meg azokat a nyelveket, amelyek nem köthetők meghatározott területhez, a Közösségben azonban jelen vannak (cigány, illetve a különböző zsidó nyelvek, mint a romani, a jiddis vagy a judeo-spanyol).

Mindannak ellenére, hogy a Hivatal a kezdeti képviseleti funkciótól a '80-as évek második felében a kisebbségi nyelvek közösségi jogalkotásba való becsatornázása irányába mozdult el, annak fényében, hogy az ír és a luxemburgi is a Hivatal által megjelenített nyelvekhez tartoznak, nemcsak a közösségi soknyelvűség regionális nyelvekkel való egyenjogú vagy kvázi egyenjogú kiegészülésének kudarcra vetítődik előre, hanem magának a tagállami hivatalos nyelvekre korlátozott, de a tekintetben teljes körű soknyelvűség hatáiraival is szembesülhetünk.

Függetlenül attól, hogy a Hivatal törekvései alapvetően dicséretesek, hasznosak, sőt elengedhetetlenek, hiszen az európai nyelvi és kulturális sokféleség minden áron való fenntartására és megőrzésére irányulnak, ez a felvállalás számos kritikus kérdést vet fel.

Számolni kell mindenekelőtt egyes tagállamok makacs ellenállásával, amelyek esetleg úgy értékelik, hogy a kis nyelvek közösségi szintű támogatása a hivatalos tagállami nyelvek rovására mehet, ellehetetleníti a nagy nyelvek közösségi szintű ambícióit, illetve a rendszer működésképtelené tételével a jelenleg hivatalos közösségi nyelvi státuszban lévő kisebb nyelvek mostani helyzetét is rosszabbítja, mert végül egy, a jelenleginél még korlátozottabb rendszert eredményez. A tagállami szkepticizmust jól példázza az Európa Tanács 1992-es Regionális és Kisebbségi Kartájának bukása. A Kartát ugyanis 1992-ben csupán hét állam írta alá és azóta csak két ország ratifikálta.

A regionális nyelvek és a soknyelvűség kapcsán meg kell állapítanunk, hogy a kisebbségi nyelvek közösségi szintről való erőltetett ösztönzése valójában épp olyan mesterséges beavatkozást jelentene a nyelvi rendbe, mint egy mesterséges nyelvnek a közösségi egy nyelvűségben való alkalmazása vagy a teljes körű és korlátlan soknyelvűség oktrojált érvényre juttatása. A kis nyelvek Európa értékei mindenképpen igénylik a felsőbb szintek (régió, állam, szupranacionális, illetve kormányközi jellegű nemzetközi szervezetek)

támogatását, de csak abban az esetben, ha felélesztésükre, illetve ébrentartásukra az adott területen természetes igény keletkezik, és ösztönös kezdeményezésem alapjának.⁴⁷

Számolni kell azzal is, hogy a kisebbségi nyelvek megjelenítése a közösségi soknyelvűség rendszerében még korlátozott formáját tekintve is (az állampolgárok jogbiztonsági igényének kielégítésére jogszabályok és más közérdekű dokumentumok hozzáférhetővé tétele a regionális nyelveken) megvalósíthatatlannak tűnik. Ezért a gyakorlatban bizonyos kisebbségi nyelvek használata az adott nyelvvel érintett területen ugyan közkedveltebbé és általánosabbá válna, valamint megindulnának a nyelvet fejlesztő és a kor követelményeinek megfelelően standardizáló mozgalmak, az adott nyelven nem fejlődne ki ugyanakkor az a terminológia (mert nem tudna a nyelv bekapcsolódni a közösségi soknyelvűség rendszerébe), aminek ismerete az európai uniós kérdésekben való megnyilvánuláshoz szükséges. Így a kommunikáció e szegmense kívül maradna a regionális nyelven való megnyilvánulásból, hiszen hiányoznának a kifejezéshez szükséges szavak.⁴⁸ A gyakorlat tehát könnyen vezethet e két eltérő irányú folyamat – egyfelől a kisnyelvek fejlesztése, másfelől a soknyelvűségi modell működképességének biztosítása – ütközéséhez.

Mindezek ellenére az európai parlamenti képviselők egy része teljes erőbedobással kiáll a kisebbségi nyelvek, illetve különösen az azokat európai uniós szinten megjelenítő Hivatal mellett. Kérdés, hogy látják-e, hol húzódnak érdekkijáráruk határa, hol van az a pont, ameddig ténykedésük valóban a kisnyelvek javára szolgál, ténylegesen hozzájárul a kulturális, nyelvi sokszínűség fenntartásához, értékeinek megőrzéséhez mind az európai szintű, mind a tágabb értelemben vett regionális közösségben.

A kérdés összközösségi szintű elkendőzéséről tanúskodik, hogy a 2000 decemberében elfogadott Alapjogi Karta is figyelmen kívül hagyja, nem nevesíti a nyelvi jogokat, annak 22. cikke deklaratív jelleggel csupán azt mondja ki, hogy az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokszínűséget. A Hivatal 2002. június 15-én kiadott egy nyilatkozatot a nyelvi sokszínűségről és az Európai Unió jövőjéről, amelyben többek között azt szorgalmazza,

47 Ilyennek tekinthető a wales-i nyelv újjáélesztésére és használatának szélesebb körben való meggyökereztetésére tett kísérlet.

48 Egy ilyen veszély persze a hivatalos nyelvi státusból esetleg kimaradó jelenleg hivatalos nyelveket is fenyegetheti.

hogyan az Alapjogi Karta e cikkét valós tartalommal is ruházzák fel. A nyilatkozat ezen elváráson túl messzebb is megy. Igényli egy új cikk bevezetését a Szerződésbe a nyelvi sokféleségről, amelyben a Közösség a nyelvi sokféleség tiszteletben tartása és elősegítése mellett kötelezettséget vállalna e területen a tagállamok közötti együttműködés ösztönzésére. Ez a puha kötelezettség kiterjedne a kisebbségi nyelvekre is. Felveti továbbá a nyilatkozat a diszkriminációmentességet kimondó 13. cikk tilalmának kiterjesztését a nemi, faji, vallási megkülönböztetés mellett a nyelvire is, ez ugyanis a hatályos szöveg szerint nem része annak. A Szerződés módosítását érintő javaslata a Hivatalnak az is, hogy a kultúrpolitikai kérdésekben a Szerződés 151. cikke alapján eljárva lehetővé váljon a minősített többségű döntéshozatal. Mindezeket a célkitűzéseket a Hivatal intézményesített formában szeretné ellenőrizni, illetve végrehajtásukat előmozdítani, figyelemmel kísérrni. Erre vonatkozó javaslata egy olyan tanácsadó bizottság felállítása, amelynek tagjai tagállami szakértők, nem kormányzati szervek képviselői lennének, elnöke pedig egy a Bizottság által delegált személy. A testület feladata alapvetően a Bizottság segítése lenne a fenti feladatok végrehajtásában.

A Hivatal által megfogalmazott nyilatkozat értelemszerűen semmilyen tekintetben nem köti a közösségi intézményeket. Számunkra a nyilatkozatban foglaltak tájékoztató jelleggel bírnak, illetve megfontolás tárgyát képezhetik további nyelvpolitikájuk kialakítása során, valamint ötletet adhatnak a tagállamoknak a Szerződés módosításakor való fellépésük alakításához.

A Hivatal jelenlegi feladatkörében értékes munkát végez: biztosítja, hogy az egységes, egyre egységesebb Európa alkotó egységei megőrizzék az önkifejezésükhöz, identitásukhoz kapcsolódó legmeghatározóbb jelképeket, a nyelvet.

A jövőt tekintve, a magyar nyelv szempontjából a Hivatalnak még jelentős szerepe lehet: a magyar kisebbségi nyelv valamennyi szomszédos országban. Így ezek, ezek némelyike csatlakozása esetén a magyar nyelv, mint egy tagállam hivatalos nyelve, amelyik más tagállamban kisebbségi nyelv, a Hivatal érdekkörébe kerül.

1.4. A jelenlegi rendszer fenntarthatósága a bővítés(ek) fényében

Már szinte közhelyszerű riadalomkeltésnek számít azoknak az adatoknak a felemlegetése, amelyek a bővítések következtében elképzelhető lehetséges nyelvkombinációkra vonatkoznak. A jelenlegi 110 nyelvkombináció a 25

tagúvá váló Unióban a hivatalos nyelvek 20-ra emelkedésével⁴⁹ 380-ra nő.⁵⁰ A riasztó számok ellenére, azzal is tisztában kell lenni, hogy – hasonlóképpen a jelenlegihez – egy ilyen nyelvi rend sem lenne teljes körű, hiszen nem engedné be a törököt Ciprus csatlakozásával Törökország csatlakozása előtt.

A bővítés(ek) ma sokkal élesebben, mint valaha szembeállítják a közösségi nyelvi rendet meghatározó két alapelvet: az Uniót alkotó államok nyelveinek egyenlőségét és az azoknak biztosított azonos elbánást, valamint a nyelvi rendszer hatékony működését, működtethetőségét. A bővítések következtében kialakuló nyelvi sokszínűség kiegyensúlyozott érvényesítésének módszerei nem mások, mint a jelenlegi nyelvi rend hatékonyabbá tételének esetleges módszerei. Az eltérés csupán mennyiségi. A jelenlegi, már eleve nem teljes körű nyelvi rendszer működési zavarainak súlyosbodásával, lassúságának fokozódásával kell szembenéznünk.

A Közösség sosem csinált látványos problémát a nyelvi kérdésből.⁵¹ Bár mindig is tudatában volt és van annak, politikailag egyértelműen és következetesen tartotta magát a nyelvi egyenlőség megvalósításához. A korábbi csatlakozások, valamint a jelenlegi csatlakozások alkalmával a Közösség mindvégig érvényesítette a tagállamonkénti egy hivatalos nyelvnek a közösségi rendszerbe való egyenrangú felvételét. Ez a mostani csatlakozási folyamat esetében sincs másként. A Közösség a csatlakozni kívánó országoktól, csakúgy mint korábban, elvárja hogy a csatlakozás napján hatályban lévő teljes közösségi joganyagot a csatlakozást megelőzően lefordítsák saját nyelvükre és ezeket a fordításokat az Európai Közösség Hivatalos Lapjában való közzétételük előtt

49 A 2003. április 16-án aláírt csatlakozási okmány II. melléklete 22. címének 1. a), b) és c) pontja a Tanács 1958. évi 1. rendeletének módosításáról: „Az Unió intézményeinek hivatalos és munkanyelvei az angol, a cseh, a dán, az észt, a finn, a francia, a görög, a holland, a lengyel, a lett, a litván, a magyar, a máltai, a német, az olasz, a portugál, a spanyol, a svéd, a szlovák és a szlovén.” „A rendeleteket és egyéb általánosan alkalmazandó dokumentumokat a húsz hivatalos nyelven kell megszövegezni.” „Az Európai Unió Hivatalos Lapját a húsz hivatalos nyelven kell közzétenni.”

50 A csatlakozási tárgyalások egy meglehetősen késői szakaszában állapodott meg Málta a Közösséggel, hogy a máltai – a várakozásokkal ellentétben – az Unió hivatalos nyelve lesz. Ez az információ meglehetősen új megvilágításba helyezi a közösségi nyelvi kérdés jövőjét (a *Terminologie et Traduction* 2002. 2. számában Brian McCluskey még evidenciaként kezeli, hogy a máltai az ír sorsát fogja osztani). Málta esetében ugyanis egy 300 ezres olyan nyelvi közösségről van szó, amelynek a máltain kívül másik olyan hivatalos nyelve is van, az angol, amelyik már az Unió hivatalos nyelve. Egy ilyen döntés méltán válthatná ki az írek, vagy akár a luxemburgiak rosszallását is.

51 Nem került a bővítések vonatkozásában a Nizzai Szerződést megelőző kormányközi konferencia napirendjére sem. Kristina Cunningham: *Translating for a Larger Union—Can We Cope with More than 11 Languages, Terminologie et Traduction*, 2. 2001, 22–34, 27.

intézményi jóváhagyásukkal hitelesíthessék. A Közösség ugyanakkor a csatlakozásokkal súlyosbodó nyelvi kérdés megoldását folyamatosan napirenden tartja, bár ezt a csatlakozó országok felé nem kommunikálja. A Közösség a csatlakozó országok irányába a csatlakozási folyamat kezdetétől fogva nem rendelkezett előre meghatározott, átgondolt felkészítési stratégiával a közösségi jogszabályfordítás tekintetében. Bár mindvégig jelentős anyagi segítséget és szakmai iránymutatást nyújtott, fellépése nem volt konzisztens és következetes. A csatlakozó országoknak maguknak kellett kiépíteniük és kikísérletezniük azt a rendszert és módszert, amellyel a csaknem 100 000 oldalnyi közösségi joganyagot lefordítják.⁵² A Bizottság ugyan figyelemmel kísérte ezeknek a modelleknek a létrejöttét és működését, a csatlakozó országokat tanácsokkal látta el, de a központi, konkrét iránymutatás hiányában szinte valamennyi belépni szándékozó országban más és más struktúra jött létre. Természetesen nem álltak jogi eszközök a Bizottság rendelkezésére egy általa optimálisnak tartott modellt kikényszerítésére, de a korábbi csatlakozások tapasztalatainak rendszeres bemutatásán és ismertetésén túl, egyfajta előre kidolgozott modellt ajánlás formájában való felvázolása hasznos lehetett volna. Ezt aztán az egyes országok saját államigazgatási struktúrájukba illeszthették volna, vagy annak alapvető elemeit figyelembe véve más modellt is létrehozhattak volna. Ennek hiányában a csatlakozni kívánó országok egy számukra új, rendkívüli horderejű feladattal önállóan próbáltak megbírózni és a Bizottság által a fordítási munka során adott tanácsoknak folyamatosan megfelelni, illetve modelljüket saját tapasztalataik alapján továbbfejleszteni.

A Bizottság már szinte a fordítási folyamat lezárultakor sem tudta meghatározni a lefordítandó jogszabályok listáját,⁵³ ami újabb tanújele a közösségi joganyag kezelhetetlen nagyságúvá duzzadásának és átláthatatlanságának.

2002-ben a közösségi intézmények a működő nyelvi rendet alapul véve megkezdték a Bizottságnál, a Tanácsnál dolgozó, a csatlakozó országok által

⁵² Ezt egészíti még ki a bírósági esetjognak a Közösség által meghatározott, válogatott köre, amely lefordításáról a Közösség a fordítási munka egy meglehetősen késői fázisában döntött, szakítva azzal a korábbi és kezdetekben a csatlakozó ország felé is hangoztatott gyakorlattal, hogy a bírósági határozatok lefordítása az Európai Bíróság égisze alatt fog történni közvetlenül a csatlakozást megelőzően, illetve azt követően.

⁵³ A hatályos közösségi joganyag pontos beazonosítása ugyanis nem egy pusztán mechanikus feladat. A jogszabályok között akadnak olyanok, amelyek csupán az egyes nyelveken számítanak hitelesnek (kizárólag egy-egy tagállamot érintő jogszabály; vannak egyedi, egyes tagállamoknak címzett határozatok, illetve olyan jogszabályok, amelyek ugyan formálisan még hatályban vannak, de a gyakorlatban már nem kerülnek, nem kerülhetnek alkalmazásra). Ezek lefordítása nem lehet szükséges, elhagyásukra azonban csak bizottsági bejegyzéssel kerülhet sor.

végzett fordítások jóváhagyását végző jogász-nyelvszerek (mindkét intézménynél három fő) felvételét, a csatlakozást követően pedig valamennyi intézménynél és közösségi szervnél együttesen nyelvenként hozzávetőlegesen 80–100 fő alkalmazására lesz szükség csak a fordítási, lektorálási munkák elvégzésére.⁵⁴ Annak az alapelvnek továbbra is érvényesülnie kell, hogy a fordítók csak saját anyanyelvükre fordíthatnak, mint célnyelvre, a tolmácsok pedig szintén csak saját anyanyelvükre tolmácsolhatnak. A fordítás kérdése személynélpolitikailag egyébként az egyszerűbben megoldható problémákhoz tartozik, hiszen a forrásnyelv, azaz a szövegezési nyelv általában angol vagy francia, kisebb mértékben más, míg a tolmácsolás esetében valamennyi nyelv egyformán megjelenhet forrásnyelvként.

A Közösség külső megnyilvánulásait tekintve annak alapján jár el, hogy az új nyelvek a hatályos nyelvi rendbe fognak bekapcsolódni. Ennek működőképessége hosszú távon ugyanakkor az egyre hangsúlyosabb mennyiségi tényező miatt egyre kisebb. A csatlakozások következtében nem csak új nyelvek, hanem új nyelvcsalád is megjelenik a közösségi nyelvi rendszerben a szláv nyelvek által. Ezt bonyolítja még, hogy a finnugor nyelvcsaládba tartozó magyar nyelv valamennyi nyelvtől, még a vele egy nyelvcsaládba tartozó nyelvektől is elkülönül, azokkal nem mutat érzékelhető és a megértést segítő hasonlóságot. Ahhoz, hogy ugyan kisebb mennyiségben, de az új nyelveken keletkezett dokumentumokról adott esetben lehessen fordításokat készíteni a többi hivatalos nyelvre, a közösségi intézmények alkalmazottai között kell legyenek olyanok, akik bírják e nyelveket⁵⁵ és képesek ezekről saját anyanyelvükre fordítani.⁵⁶ E feltételnek mind az új nyelvek és jelenlegi hivatalos nyelvek tekintetében, mind az új nyelvek egymás közötti viszonylatában fenn kellene állnia. Figyelembe véve ugyanakkor, hogy ilyen fordításokra csak eseti jelleggel kerülne sor (például új tagállamokból érkező közvetlen megkeresések), nem zárható ki, hogy a *külsős fordítókkal, fordítóirodákkal való szerződéses jelentősége megnő*,⁵⁷ hiszen a rendszer hatékonyságát nagy mértékben növelné

54 Feltehetően ugyanekkora lesz a tolmácsok iránti igény is.

55 2001-ben a Bizottság fordítóinak 10%-a tanulta valamelyik csatlakozó ország nyelvét, 30 fordító pedig már olyan szintre fejlesztette nyelvtudását, hogy fordítási munkát is el tud látni. Brian McCluskey, 17.

56 Bár a fordítási folyamat egyszerűsítése végett felmerül ennek az elvnek az esetleges áttörése azzal, hogy jogi erővel nem bíró dokumentumokat, belső intézményi használatra, az alapvető megértés végett, nem anyanyelvű fordítók is fordíthatnak. Brian McCluskey, 17.

57 Külsős fordítók igénybevétele az utóbbi időben kezdett gyakorlattá válni. A Bizottság Fordító Szolgálat 2001 elején a fordítási munkák 20%-ában vette igénybe külsős fordítók közreműködését. Brian McCluskey, 19.

ezeknek olyan fajta elintézése, ami nem igényel állandó munkaerőt. Ugyanakkor a jogbiztonság elve az ilyen dokumentumok jellege miatt, illetve a terminológiai egységesség szintén a dokumentumok jellege, valamint az esetlegesség okán nem sérülne olyan mértékben, ami a rendszert károsítaná.

A nyelvi jogegyenlőség fenntartása mellett, a túlterhelt rendszer optimalizálásának egy másik, a Közösség által idáig nyíltan fel nem vállalt módja lehet a *fordítási munka dekoncentrációja*, vagyis tagállami szintre telepítése. Egy ilyen megoldás azt jelentené, hogy a közösségi jogszabályok, közérdekű dokumentumok, vagy ezek egy meghatározott részének fordítása a tagállamok államigazgatási rendszerébe ékelődő fordítási egységeknél történne, csakúgy, mint jelenleg a csatlakozó államok esetében. Az ennek köszönhetően jelentős mértékben csökkentett létszámú közösségi intézményi fordítói részlegek csak azokat a dokumentumokat fordítanák, amelyek közvetlenül az intézményeknek címzettek. Ez egyúttal azt is jelentené, hogy az intézményen belüli munka munkanyelvekre korlátozódna, hiszen a fordítási munka az egyes tagállamokban folya és feltehetően csak a jogalkotási folyamat legfontosabb lépéseire, vagy szélsőséges esetben az elfogadás előtti dokumentumra korlátozódna. A megoldás ugyan segítené, hogy a fordítási munka az anyanyelvi közegekben, annak beszélőitől nem elszakadva, a nyelv fejlődését helyben követve történne, de egyúttal távolabb kerülne a jogszabályok keletkezésének helyétől és végleg felszámolná a párhuzamos szövegezés látszatát is. Egy ilyen megoldásnak, vagy egy ilyen megoldás részbeni megvalósításának (bizonyos fordítási munkák centralizált megoldása, mások tagállami szintre telepítése) a Közösség számára kézzelfogható előnye költségvetési vonatkozású lenne: a fordítási munka (vagy annak egy része) finanszírozása nem közösségi, hanem nemzeti költségvetésből történne.

A Közösségnek tehát amellet, hogy a bővítések okán továbbra is és egyre fokozottabban szembe kell néznie az intézményi nyelvhasználat hatékonysági célú egyszerűsítésével, új természetű kihívásoknak is meg kell felelnie a nyelvek számának megnövekedésével. Mindeközben arra törekszik, hogy a lehetőségekhez képest fenntartsa és érvényesítse a nyelvi egyenlőséget.

A csatlakozó országok elemi és jogos érdeke, hogy saját hivatalos nemzeti nyelvük az Unió hivatalos nyelvvé váljon, más szóval, azonos elbánásban részesüljön a csatlakozást megelőző közösségi nyelvekkel, vagyis a mindenkori közösségi nyelvi rezsimbe illeszkedjen. Ezen törekvésükben az állampolgáraik érdekeit védő jogbiztonsági vonatkozásokon túl, hangsúlyosabb motiváló erő a szuverenitás, nemzeti identitástudat szupranacionális szintű kifejezé-

se. A csatlakozó országoknak ez az elvárása egyfajta abszolút elvárásként jelent meg a csatlakozás folyamatában.

2. EGY ÚJ KÖZÖS EURÓPAI NYELV KIALAKULÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A jelenlegi Európa a soknyelvűségen alapul. Ennek az elvnek az érvényesítése, fenntartása – mint fentebb láttuk – európai szintű politika, az európai politika döntése. Egy (egyetlen) új közös európai érintkezési nyelv lehetőségének felvetése egyúttal a soknyelvűségi modellel való szakítást is jelenti. Ebben a részben tehát olyan elvi megoldások kerülnek bemutatásra, amelyek ebben a formájukban kizárnák a soknyelvűséget, legalábbis az Európai Unió működését jellemző soknyelvűséget, nem érintve ezzel természetesen a nemzeti, kisebbségi nyelvek saját szférájukban való alkalmazását.

A közös európai nyelv többféle alapú lehet. Lehet mesterséges nyelv, lehet létező természetes nyelv mesterségesen kialakított dominanciája és megalapozható természetes úton dominánssá vált nyelv dominanciájának fenntartásával. Mindhárom lehetőség egy másik ideológiai meggyőződés mellett való hallgatólagos állásfoglalást jelent.

Az alábbiakban figyelmen kívül hagyjuk azt a dilemmát, hogy egyáltalán értelmes vagy reális lehetőség-e a soknyelvű modellel való szakítás, pusztán egy ilyen szakadás esetén alkalmazható megoldásokat próbáljuk sorra venni.

Egyetlen közös nyelv melletti döntés esetén nem közömbös, hogy az a nyelv – legyen az természetes vagy mesterséges – milyen státuszba kerül a Közösségen belül: a közös döntést, jogalkotást, fellépést megkönnyítő egyetlen munkanyelvként jelenik majd meg, vagy ennél erősebb pozíciója lesz és egyetlen hiteles, hivatalos nyelvvé válik. Az első eset nem érinti a többi hivatalos közösségi nyelv helyzetét, csupán annyi változást jelentene, hogy a fordítások a megállapodott közös nyelvről történnének a hivatalos nyelvekre, nagy mértékben lecsökkentve ezzel a rendszer tetemes fordítási költségeit, hiszen csak a végleges dokumentum kerülne lefordításra, a közbenső anyagok nem.

A második eset több problémát vetne fel. A megállapodott nyelv kizárólagosan hitelessé és hivatalossá válása nem jelenthetné azt, hogy a továbbiakban az állampolgárokat érintő szabályok, dokumentumok ne lehessenek hozzáférhetőek az egyes nemzeti nyelveken. Különösen olyan jogforrások esetében nem lehetne ettől eltekinteni, melyek közvetlenül alkalmazandóak. Ezt olyan jogbiztonsági indokok teszik szükségessé, mint hogy senkitől sem várható el egy idegen nyelv – különösen egy mesterséges nyelv – olyan szintű

ismerete, hogy azon a rá vonatkozó előírásokat maradéktalanul megértse. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a megállapodott nyelv kizárólagos hitelessége folytán a nemzeti nyelvi változatok csak tájékoztató jellegűek lehetnének, azok nem bírnának joghatással.

2.1. Mesterséges nyelv, mint *lingua franca*

A mesterséges nyelvekhez – itt alapvetően az *a posteriori* segédnyelvekről van szó – kapcsolódó alaplémma, hogy nem kötődnek kultúrákhoz, népekhez, hagyományokhoz, így egyrészt tanulásuk nem válik vonzóvá (nincs a nyelvnek kulturális hordozója), másrészt nem is segíthető elsajátításuk a természetes nyelveknél meglévő eszközökkel (az adott nyelven íródott művek olvasása, kommunikáció anyanyelvi beszélőkkel). A mesterséges nyelvek kulturális kötetlensége miatt értelemszerűen nem is fejlődnek ki bennük azok a nyelvi jellegzetességek, amelyek csak a természetes nyelvek sajátjai, így amelyek a mindennapi élet kommunikációs helyzeteiben, kifejezetten ember–ember közötti kapcsolatban keletkeznek. A szükséges, de hiányzó nyelvi elemeket pedig újra és újra ki kell dolgozni, hiszen nincs a nyelvnek eredeti ismerője, aki a nyelv használatára nézve eligazítást tudna adni. Ezért a mesterséges segédnyelvek eleve csak jól behatárolt kommunikációs közegben – a mindennapi élettől elrugaszkodott helyzetekben – nyújthatnak segítséget.

Mára a mesterséges segédnyelveknek inkább történeti szerepük van, bár számos aktivistát tudhatnak maguk mögött – különösen az eszperantó –, akik nem mondtak le arról az elképzelésükről, hogy a mesterséges nyelvek gyakorlati hasznosítása is megvalósulhat egy napon. Ennek kibontakozására sokan az Európai Unió keretein belül látnak lehetőséget.⁵⁸ Erről tanúskodik a legutóbbi időben az is, hogy az Európa jövőjéről kezdeményezett, a Konvent munkáját elősegíteni hivatott vitában résztvevő, civil szervezetek véleményét tömörítő Fórum két munkacsoportja is⁵⁹ az eszperantóban (illetve egy mesterséges nyelv alkalmazásában) látja az európai szintű nyelvi kérdés megoldását. A javaslatok szerint a közösségi intézményeknek az állampolgárok-

⁵⁸ Különösen az Európai Parlamentet érik el azok a lobby csoportok, amelyek az eszperantó európai szintű közös nyelvvé való válásáért küzdenek. Erről tanúskodik az az európai parlamenti állásfoglalás tervezet, amely nem egy hivatalos uniós, hanem egy magán honlapon található.

⁵⁹ „A kommunikációs és nyelvi probléma az Európai Unióban”, valamint „Az uniós polgárság és a polgárok nyelvi jogai és kötelezettségei” elnevezésű munkacsoportok.

kal való külső kapcsolataikban, valamint az uniós polgárok képviselését ellátó európai parlamenti képviselők munkájában meg kellene hagyni a nemzeti nyelvek egyenjogú használatát, míg az intézmények belső munkájában hatékonysági és gazdasági okokból egy munkanyelvet kellene használni, ami eleinte az egyik tagállam nyelve lenne egy mesterséges nyelv folyamatos tanulása mellett, míg végül a mesterséges nyelv az intézménynél dolgozók általi megfelelő szintű elsajátítás után kizárólagossá válhatna, kiszorítva a bevezető természetes nyelvet.⁶⁰

Másrészről, a mesterséges nyelveknek a semlegességükre alapított létjogosultsága visszavezet minket a latin problémájához: miért kell mesterséges nyelvre hagyatkoznunk, amikor rendelkezésünkre áll az Európa népei számára mára teljesen semlegessé lett latin nyelv? A mesterséges nyelvekkel szemben a latinra való támaszkodás egy sokkal racionálisabb választásnak tűnik, akkor is, ha a latinajkú nemzetek némi helyzetelőnybe kerülnének a nyelvi háttér miatt (egyébként az eszperantó is könnyebben érthető egy latinajkúnak, mint más nyelvcsaládokba tartozóknak).⁶¹

Az eszperantó újbóli felbukkanása lehetőségének aktualitását napjaink Európájában az angol dominanciája váltotta ki. 1987-ben (tehát még az 1995-ös bővítés előtt) Andrea Chiti-Batelli arra hívta fel a figyelmet, hogy az angol átalakítással fenyegeti a nyelveket és dialektusokat, amiket majd idővel meg is fog szüntetni. Ezzel egyúttal veszélybe sodorja a nyelvekhez kötődő kulturális identitást, nemzeti érzelmeket.⁶² Chiti-Batelli szerint e nemkívánatos jelenség elkerülésének eszköze lehet az eszperantó. Vagyis Chiti-Batelli azt állítja, hogy a nyelvi sokszínűség Európában úgy őrizhető meg, ha az európai szintű kommunikáció egy mesterséges nyelvet választ magának. Chiti-Batelli szerint az eszperantó előnyei, az angol háttérbe szorítása mellett, a következőkben foglalhatók össze: könnyű, nemzetektől független és egyenlő alapokra helyezi az uralkodó és az elnyomott nyelveket.

Patterson az eszperantó létjogosultságát két tényezőre vezette vissza. Az egyik, a nyelvi imperializmussal való szembehelyezkedés szükségessége, egybecseng Chiti-Batelli elképzeléseivel. A másik ok inkább gyakorlati, mint ideológiai alapú. Patterson a közösségi jogszabályok szövegének rossz stílusát

⁶⁰ Egy ilyen megoldás mellett érvel a Magyar Nemzet 2002. október 7-i száma Vélemény rovatában Haszpra Ottó is. Haszpra Ottó: Az Európai Unió közös nyelve – melyik? *Magyar Nemzet*, 2002. október. 7., 6.

⁶¹ Haszpra Ottó írja az eszperantóról: „hangása olaszos”.

⁶² Louis-Jean Calvet: *L'Europe et ses langues*. 1993, Plon, 147.

és pontatlanságát (tehát valójában a fordítások rossz minőségét) gondolná az eszperantó segítségével korrigálni.⁶³

A mesterséges nyelvek – így az eszperantó – esetleges közös nyelvvé válása esetében a legnagyobb kihívás nyelvi jellegű. A mesterséges nyelvet ugyanis folyamatosan fejleszteni kell ahhoz, hogy a megfelelő pontossággal, egyértelműséggel képes legyen az adott kommunikációs közegben rendeltetését betölteni. Ennek alapja az állandó terminológiai fejlesztés. A mesterséges nyelv ugyanis pont azért, mert mesterséges, önmagától nem képes a társadalmi kihívásokhoz alkalmazkodni, tehát hozzájuk kell igazítani. Az európai szintű jogalkotás nyelve esetében a helyzetet bonyolítja vagy talán éppen könnyíti, hogy a jog önmozgó jellege is sokkal kevésbé van jelen, mint a nemzeti jogoknál. Az európai jog egy mindenek előtt mesterségesen alakuló, fejlődő, társadalmi válaszáiban kodifikációval konstituálódó jog. Vagyis a mesterséges nyelvnek egy mesterséges jughoz kellene idomulnia.

Bármilyen mesterséges nyelv hivatalos közösségi nyelvvé válása a gyakorlatban azt jelentené, hogy

- minden közösségi, uniós dokumentum egy olyan nyelven kerülne megfogalmazásra, amelyik szókészlete részben a jogszabállyal együtt keletkezik,
- anyanyelvű beszélői nincsenek, ezért könnyen előfordulhat, hogy egyes olvasói, sőt megfogalmazói is mást és mást értenek egyes kifejezései alatt,
- tekintve, hogy az állampolgároktól jogbiztonsági szempontokból nem várható el a kiválasztott mesterséges nyelv ismerete, a jogszabályokat ugyanúgy meg kellene jelentetni nemzeti nyelven, vagyis le kellene fordítani azokat.

A mesterséges nyelv európai szintű térnyerésének egyetlen vitathatatlan előnye a Közösségen belüli, közösségi szintű teljes nyelvi semlegesség lenne. Kérdéses azonban, hogy ez a semlegesség ér-e annyit, hogy aránytalan áldozatokat követeljen.

2.2. Természetes nyelvek mesterségesen kialakított dominanciája

A természetes nyelvek mesterségesen kialakított dominanciája esetében az előkérdés mindenek előtt az, hogy mely nyelv dominanciája lehet elfogadha-

⁶³ Colette Touitou-Benitah, 359.

tó, illetve, hogy ki dönt az adott nyelv mellett. Van-e felsőbb szintű legitimáló hatalom, vagy egy adott nyelv állama saját propagandájának eredménye?

A mesterséges nyelvek közös nyelvvé válásának folyamatával ez a megoldás ott mutat egyezést, hogy ez esetben szintén egy mesterséges beavatkozásról van szó a természetes nyelvi folyamatokba. A mesterséges beavatkozás létjogosultsága itt éppúgy megkérdőjelezhető, mint a mesterséges nyelveknél.

Nemzeti kezdeményezéseknél olyan nyelvek esetében tapasztalható ez a jelenség, amelyek kívül szorultak a természetes nyelvi kiválasztódáson, ám nemzetközi szerepükről (vagy az iránti vágyukról) nem hajlandók lemondani. *Nemzetközi szintű vagy más konszenzusos döntésnél* általában olyan nyelvekre esik a választás, amelyek nem jelentenek veszélyt a nemzeti nyelvekre, de képesek a természetes dominanciába került nyelv visszaszorítására. Ez utóbbi kategóriába tartoznak olyan felvetések, amelyek holt nyelvek közös nyelvként való visszahozatalát helyezik kilátásba. Európa esetében a latin, illetve a görög nyelv jöhetnek szóba, ugyanakkor igen kis esélye van annak, hogy ezek a klasszikus holt nyelvek felváltsák a soknyelvűségi rendszert.

Konszenzusos alapon választhatnak a tagállamok közös nyelvnek olyan hivatalos tagállami nyelvet, amelyiket kevesen használnak, mint például a dán vagy a finn és amelyik súlyánál fogva nem jelentene kulturális veszélyt a többi államra nézve.⁶⁴

Sokkal inkább jelen vannak azonban az európai köztudatban az egy nyelvhez és kultúrához köthető nemzeti kezdeményezések az európai szintű dominancia megszerzésére. Sok esetben ezek a törekvések – a realitásokkal szembenézve – még csak nem is dominanciát kívánnak kialakítani, hanem az adott nyelv súlyának fenntartását, illetve európai jelenlétének biztosítását. Az angol kizárólagosságával szembeni fellépés mindennél előbbre valósága adott esetben az egyes országokat természetellenesnek tetsző kompromisszumokba sodorja: más államokat kívánnak olyan célra megnyerni, hogy együttesen, egymásnak látszólag kölcsönösen engedve formálják nyelvpolitikájukat. Az ilyen kezdeményezések élénjárói a franciák, akik gyakran pont az angol világgal való együttes fellépésben gondolkodva, „az ellenséggel szövetkezve” – más európai nyelvek egyidejű elnyomásával – remélik a francia nyelv európai szintű reprezentációját biztosítani.

Jean-Marie Bressand 1951-ben kidolgozta a kétnyelvű világ (*monde bilingue*) modelljét, amely a frankofón és anglofón országok együttműködésére, egymás nyelveinek kölcsönös tanulására épült volna és burkolt formában idővel

⁶⁴ Olivier Moréteau, 160.

bizonyára francia–angol hegemoniához vezetett volna.⁶⁵ Bressand elképzelése nem valósult meg, ám több mint harminc évvel később, 1988-ban új ötlettel állt elő, amely már a többnyelvűséget elősegítő modellek közé sorolható.

Michel Rocard az első olyan francia politikus volt, aki fel merete vállalni az európai nyelvi problémákat. Elképzelése az oktatásra épülő többnyelvűség alapult, ám valójában a francia–angol nyelvi tengely megerősödéséhez vezetett volna. Felvetése szerint Európában olyan oktatáspolitikát kellene érvényesíteni, ahol az egyes tagállamok diákjai tanulnak egy, nem a saját nyelvük nyelvcsaládjába tartozó nyelvet. Ez a gyakorlatban azt eredményezte volna, hogy a latin nyelvcsaládba tartozók feltehetően inkább az angolt választották volna, mint a németet, a germán nyelvcsaládba tartozók pedig inkább a franciát, mint a kisebb latin nyelveket. A koncepció nagy vesztesei a németek, illetve a többi latin nyelv lett volna.

A német, amelyet a lakosság számarányánál fogva ma Európában a legtöbben beszélnek anyanyelvükként, sokkal nehezebb helyzetben van, mint a francia. A második világháborút követően a német nyelv kiszorult a nemzetközi kommunikációból, nem lehetett az ENSZ hivatalos nyelve sem. Bár az európai kultúra meghatározó nyelve és Közép-Európában sokkal tovább is tartotta ezt a pozícióját, mint a kontinens nyugati felén, a tényleges európai kommunikációban jóval az angol és a francia mögé szorult. A kilencvenes évek elejéig még a német a második helyen állt a francia mögött a közösségi intézményi írásbeli kommunikációban. Nagy-Britannia belépése idején is csak francia és német nyelven küldték meg a nemzeti szakértői csoportoknak a munkadokumentumokat és kérte a Tanács Nagy-Britanniát, hogy ezt a helyzetet, valamint a szakértői munkacsoportokban e két munkanyelv kizárolagos használatát fogadja el. Egy 1991-ben íródott levélben ugyanakkor már a Tanács munkájában résztvevő német nemzeti küldöttség azt nehezményezi, hogy a dokumentumok német nyelvű fordításai nem érhetők el a Tanácsnál és a Tanács a német küldöttséggel angol nyelven levelezik, míg korábban a kapcsolattartás nyelve a német volt.⁶⁶ Képviseltségének megfelelő helyet csupán a német újraegyesítéssel kezdett magának követelni európai szinten,⁶⁷ és a német nyelvért való kulturális harc az azóta elindult – oktatási-kulturális alapú – nyelvi kezdeményezésekben ölt testet, mint például a német

65 Louis-Jean Calvet, 171.

66 Gilberte Leanerts: A failure to comply with the EU language policy. A study of the Council archives. *Multilingua*, 20–3, 2001, 226.

67 Kohl kancellár levele 1992-ben az Európai Bizottság elnökéhez.

állami költségvetésből finanszírozott, a Goethe Intézetek által a csatlakozó országok tisztviselőinek szervezett európai vonatkozású nyelvtanfolyamok.

Itt érdemes szólni arról, hogy mind a németek, mind a franciák, és különösen ez utóbbiak, uniós nyelvpolitikájuk érvényre juttatása új, meghódítandó és sokat ígérő területének a csatlakozni kívánó országokat tekintik. Komoly kormányzati anyagi támogatottsággal kulturális intézeteiken keresztül ingyenes nyelvtanfolyamokat, „uniós” szaknyelvi képzéseket, illetve „uniós” képzéseket⁶⁸ tartanak a csatlakozó országokban.

Az angol ellenében a kisebb nyelvek képviselői között akadnak olyanok, akik – belátva, hogy saját nemzeti nyelvük általános európai szintű használatának nincs reális esélye – egy, az angol által háttérbe szorított nagyobb nyelv mellé sorakoznak föl. Ilyen megfontolásból támogatják a finnek a németet.⁶⁹

2.3. Természetes folyamat révén domináns helyzetbe került nyelv közös nyelvként való elfogadása

Gilberte Lenaerts fentebb említett tanulmányában idézi Abram Swan-nak 1998-ban egy konferencián elhangzott gondolatait. Ezek szerint az Európai Unió által követhető legbölcsebb nyelvpolitika az lenne, ha egyáltalán nem alakítana ki önálló nyelvpolitikát. Véleménye szerint a természetes nyelvi folyamatok önmaguktól el fogják dönteni az európai szintű nyelvi kérdést. Azt vetíti előre, hogy az angol szinte minden kommunikációs közegeben előre fog törni, ugyanakkor az egyes államok továbbra is minden eszközt meg fognak ragadni saját nyelveik védelmére és a spontán nyelvválasztás következtében valamennyi nyelv meg fogja találni saját, többé vagy kevésbé hangsúlyos helyét a rendszerben.⁷⁰

Az angol nyelv ma a világméretű kommunikáció elsődleges nyelve. Mint ilyen, nyilvánvalóan az európai érintkezésben is elsődleges nyelvvé vált.

Mielőtt végigvinnénk az angolnak európai közös nyelvként való elfogadásával kapcsolatos érvek és ellenérvek sorát, az az elsődleges kérdés merül fel, hogy lehet-e egyáltalán valóban európai ez a közös nyelv akkor, amikor a gyakorlatban az egész világ vonatkozásában érintkezési nyelvként használják. Lehet-e Európa sajátja a *Community English*, ha valójában nem különböztetné meg semmi a világméretű és az európai szintű kommunikáció eszközrendszerét? Az angol nyelv érintkezési nyelvvé válása esetében tehát nem az

⁶⁸ Az Ecole Nationale d'Administration kurzusai a Francia Intézeteknél.

⁶⁹ Gilberte Lenaerts, 235.

⁷⁰ Gilberte Lenaerts, 239.

angol nyelvnek az angol kultúrához való kötődése miatti félelemről van szó, hanem mindenekelőtt arról, hogy a kiválasztódott nyelv nem csak és tipikusan Európa lingua francája lenne, így nem is válhatna olyan kulturális értéké, amelyet az európai polgárok magukénak érezve e közös nyelven keresztül azonosulni tudnának az európai egységesedéssel. Mi több, magának Nagy-Britanniának a szerepe is sajátos a Közösségen belül, hiszen a közösségi, uniós fellépésektől való rendszeres távolmaradása (*opting out*), kimaradása okán egyfajta kívülálló szerepébe került.

És bár az angol nyelv jelenlegi helyzete Európában hasonlatos a középkori latinéhoz annyiban, hogy mindkettő meghatározó túlsúlya természetes folyamatoknak köszönhető, van egy alapvető kulturális vonatkozású, jelentős eltérés a kettő között. A latin Európa sajátja volt, az angol viszont nem az.

Az Európai Unió viszonylatában az európai tisztviselők nyelvhasználatáról a '90-es évek elején még elmondható volt,⁷¹ hogy az egymás közötti szóbeli, illetve írásbeli kommunikáció nyelve több mint 60%-ban a francia volt, az 1995-ös bővítés ezt az arányt nagymértékben csökkentette az angol javára a három újonnan csatlakozó ország angol kötődése miatt (különösen a skandináv tagállamok esetében). Ugyanakkor az is megfigyelhető a felmérésekből, hogy már az 1995-ös bővítés előtt a tisztviselők tagállamokkal való érintkezésében a meghatározó szerepet (szóbeli érintkezésnél 30%, írásbeli érintkezésnél 58%) az angol játszotta. A tisztviselők korcsoportok szerinti felmérése pedig azt a tendenciát mutatta, hogy míg az 50 év feletti eurokraták inkább a franciát, az egyre fiatalabb korosztály egyre nagyobb számban inkább az angolt használná.

Carsten Quell 1993-as felmérései a Bizottságnál dolgozó gyakornokok megfigyelései alapján készültek és azt mutatják, hogy a Bizottság egyes részlegeinél a belső szóbeli kommunikáció nyelve 47%-ban az angol volt és a francia csupán 38%-os hasznátsági mutatót ért el. Az írásbeli belső bizottsági kommunikáció kiegyensúlyozottabb képet mutatott. Ott 49%-os értékkel csupán 4%-kal előzte meg az angol a franciát. A kiugró eltolódás az angol javára a fenti felméréshez hasonlóan a külső kommunikációban figyelhető meg, ahol az angol hasznátsága 54%-os, a franciáé 35%.

A '90-es évek elején még maga a szakirodalom is megosztott volt a tekintetben, hogy az angol kiszoríthatja-e a francia nyelvet az intézményi kommunikációból, vagy legalábbis jelentős mértékben csökkentheti annak szerepét.

⁷¹ Marianne Gehnen felmérése: Louis-Jean Calvet, 185.

Még 1993-ban is arról ír Haarmann,⁷² hogy az európai bürokráciában olyan mértékben domináns a francia nyelv, hogy illuzórikus lenne azt gondolni, hogy az angol nyelv kizárólagosságának bármiféle reális esélyei lennének ebben a jól működő francia nyelvű igazgatási rendszerben. Ugyanakkor Coulmas 1991-ben azt a megállapítást teszi, hogy bár a Közösség napi igazgatási munkája során a francia a meghatározó nyelv, az angol erős versenytársként jelenik meg mellette.⁷³

Az figyelhető tehát meg, hogy az angol térnyerése a közösségi kommunikációban rendkívül gyorsan, szinte egy-két év alatt következett be.

Az európai intézményi szintű kommunikáció azonban nem tehető egyenlővé az európai szintű kommunikációval, azaz nem tekinthető feltétlenül mértékadónak az európai közös nyelv meghatározásánál. Az első kommunikációs rendszer ugyanis egy szűkebb csoportot érint, míg a második egy földrésnyi politikai egység valamennyi polgárát. A két rendszerben akár két különböző nyelvi rezsim is érvényesülhet.

Itt érdemes megjegyezni, hogy csatlakozó országokkal folyó kommunikáció, így a társulási intézmények munkája, a Phare és más közösségi segélyprogramok, maguk a csatlakozási tárgyalások angolul zajlanak. A csatlakozni kívánó országok szemében Európa angol nyelvű, mi több a közép-európai országok egymás közötti érintkezési nyelve az angol lett, ami akár egy regionális szegényfoltként is elkönnyelhető.

Az angol nemzetközi érintkezési nyelvvé válását az is segítette, hogy az alapvető kommunikáció szintjén egy viszonylag egyszerűen elsajátítható nyelv. A gyakorlatban azonban ez a nyelv még tovább egyszerűsödött, mind szókincsét, mind alkalmazott nyelvtanát tekintve. Az egyszerűsödött angol – vagy bármelyik másik egyszerűsödött nyelv – akár általános kommunikációs, akár jogi szövegekben való használata könnyen a kommunikáló felek szellemi igényességének rovására mehet: nincs elég mozgástér a rendelkezésre álló szókincsben az árnyalt, így stílusukban is üzenetértékű megfogalmazásokra.

Intellektuális csapda-e a természetes nyelven alapuló egynyelvűség érvényesítése, ha az a gyakorlatban egy létező nyelv szegényedését eredményezi? Szabad-e ugyanakkor egy természetes „fejlődési” folyamattal szembeszállni, és ha igen, milyen értékek mentén és milyen eszközökkel? Az európai kommunikációs, így jogi-nyelvi rendszerben is az egyszerűsödött, viszonylag semleges angol meghatározó és egyértelmű fölénye jellemző. Ez akkor is így

⁷² Carsten Quell, 58.

⁷³ Carsten Quell, 57.

van, ha az európai modell alapvetően ma is a soknyelvűségen alapul és ez a deklarált soknyelvűség olyannyira sajátja, hogy ezen keresztül fejezi ki az Uniót alkotó tagállamok kulturális egyenlőségét. Az angol nyelv gyakorlati túlsúlya tehát az Európai Unióban a soknyelvűség leple alatt valósul meg. A rendszerbe való beavatkozás csak akkor lehet indokolt, ha az a nyelvi egyensúlyt akár gyakorlati szempontból, akár kulturális legitimitációs szempontból egy hasznosabb vagy értékesebb megoldás felé, optimális esetben ezek elege irányába mozdítja el.

3. A SOKNYELVŰSÉG FENNTARTÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI

A kulturális toleranciára épülő soknyelvűségi rendszerrel kapcsolatban mindenekelőtt az a kérdés merül fel, hogy működőképes lehet-e egyáltalán bárhol egy ilyen rendszer, és ha igen, valóban hatékonyan – az elképzelhető lehetőségek közül a leghatékonyabban – szolgálja-e a kulturális sokszínűség megőrzését.

3.1. Soknyelvű nemzeti modellek az európai gyakorlatban – soknyelvűség a soknyelvűségen belül

Ebben a részben a soknyelvűség nem éri el a definíció (ld 1. lábjegyzet) szerinti legalább öt nyelvet, ennél a számnál kevesebb nyelvnek a jogi-kulturális együttélési formáit, ennek megvalósulását fogjuk vizsgálni egy adott államon belül. Ezek az európai viszonylatban mini-modellként megjelenő jelenségek szolgálhatnak azonban olyan tapasztalatokkal, amelyek a definíció szerinti soknyelvűség működését tekintve is hasznosak lehetnek. Olyan európai országok nyelvi rendszereiről lesz szó, ahol több hivatalos nyelv él egymás mellett, ennek a fejezetnek tehát nem célja a kisebbségi (nem hivatalos) nyelvekre kitérni.

Luxemburg az egyetlen olyan ország Európában, amelyik két/háromnyelvűségre tanítja a népet. A három hivatalos nyelv (francia–német–luxemburgi) viszonyát a mindenkori politikai, nagyhatalmi helyzet befolyásolta. Amikor 1843-ben kialakult a hivatalos oktatási rendszer, a német és a luxemburgi dialektus között gyakorlatilag nem tettek különbséget. Ez idő tájt a német és a francia közül az utóbbit preferálták, ma az „öslakosság” között inkább a német kedveltebb, részben azért, mert az áll, az azóta teljes létjogosultságot nyert luxemburgihoz közelebb, ugyanakkor a latin ajkú bevándorlók erősítik

a francia használatát.⁷⁴ A luxemburgi nyelvhez a német megszállás alatt mintegy a német nyelv tagadásaként fordultak, szerepének erősödése azonban csak az utóbbi időkre vezethető vissza (csak 1984-ben vált az ország hivatalos nyelvévé). A 19. század végén, amikor egy parlamenti képviselő a luxemburgi parlamentben a helyi nyelven szólalt fel, felháborodottan megszólta, hogy miért nem a franciát használja.⁷⁵

Mára Luxemburg a nyelvoktatás és a békés többnyelvűség mintapéldája, ahol mindegyik nyelvnek megvan a maga funkciója (a luxemburgi sosem tudta áthadni a társadalmi, politikai, gazdasági élet egészét): a német a politika nyelve, a francia a jogé és a kultúráé, a luxemburgi a helyi események nyelve, a pénzügyeké pedig az angol. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a luxemburgi nyelv presztízsének fenntartása, amit valójában csak a született luxemburgiak használnak, igen erőteljes intézményi beavatkozást igényel az állam részéről.

Svájcnak közel hat évszázadot kellett várnia arra, hogy a föderális Európa modellje legyen.⁷⁶ Mire ez bekövetkezett, már csak maguk a svájciak kérdőjelezték meg a Konföderáció és intézményei létjogosultságát, életképességét. Svájc a határain dülő külső konfliktusoknak köszönheti belső nyugalját. Míg a német és a francia nyelv az ország határain kívül megküzdött egymással, az államon belül békében éltek. Sarkosan fogalmazva, a nyelvi feszültségek azóta éledtek fel Svájcban, amióta a két nyelv a határokon kívül megbékélt egymással. 1900 és 1990 között nem volt jelentős változás a német, a francia, az olasz nyelvet beszélők aránya között az országon belül. Az utóbbi időben ez az arány a francia javára tolódott el. Ennek egyik fő oka, hogy a bevándorlók inkább a könnyebben elsajátítható francia nyelv által uralt területekre mennek, mint hogy a nehezen érthető svájci németet megtanulják. Emellett és talán részben ezért is, folyamatosan erősödik a svájci német jelentősége, mintegy negyedik nyelvvé nőtte ki magát (tekintve, hogy az egyetemi oktatás nyelve a klasszikus német). A németajkú svájciak a svájci némethez való új keletű, minden áron való ragaszkodásukban a gyökerekhez való visszatérést keresik. Előkerül a történelmi múlt hangoztatása: a 13. században Svájcot három német kanton alkotta. A francia ajkúak csak sokkal később, a Bécsi kongresszussal, 1815-ben csatlakoztak az országhoz. Az együttélésnek pedig csak 1848 óta van alkotmányos alapja.

⁷⁴ Daniel Baggioni: *Les langues et nations en Europe*. Paris, 1997, Payot et Rivages, 29.

⁷⁵ Jacques Darras, 128.

⁷⁶ Jacques Darras, 130.

Honnan indulnak a mai Svájcban a nyelvi mozgalmak? Tisztán nyelvi alapúak vagy egy gazdasági-politikai irányzat megnyilvánulásai?

A gazdasági élet központja Svájcban egyre inkább a német ajkú Zürichbe tevődik át. Elindult egyfajta centralizáció a decentralizációra épülő rendszerben, városi pólusok alakultak a vidék egyenlőségére mindig is hangsúlyt fektető Svájcban. Drasztikus változást jelentett, amikor 1998-ban a német svájciak bejelentették, hogy az oktatásban (ami a kantonok hatáskörébe tartozó szabályozási kérdés) az angol nyelvet előnyben fogják részesíteni a francia nyelvvel szemben. Ez a bejelentés érthető módon nagy port kavart a francia kantonokban, amelyek a svájci nyelvi egyenlőség komoly veszélyeztetését és a szövetségi szerződés felrúgását látták a döntés mögött. Ezzel Svájcba begyűrűzött az európai szintű nyelvi probléma. Az angol nyelvvel átítatott francia–német nyelvi villongások legnagyobb kárát az olasz nyelvi közösség látja.

A feszültségeket tovább fokozza, hogy Svájc jövőbeli nemzetközi helyzetével, nemzetközi szervezethez viszonyával kapcsolatban is nyelvi alapú megosztottság mutatkozik az országon belül. Míg a német kantonok általában az e kérdésekben tartott népszavazáson (ENSZ tagság, EGT, EU tagság) a *status quo* fenntartása mellett voksolnak, a francia ajkú kantonok inkább szeretnék a csatlakozást.

Mi vezeti Svájcot a nyelvi identitások forradalmában? Lehetséges-e, hogy e lázadás mögött – az angolnak értelemszerűen biztosított preferencia mellett – a nyelvi önkifejezés a Svájcot alapvetően meghatározó és hagyományosan jellemző általános jólét és nyugalmas, már-már unalmas béke elleni felkelés eszköze?

Brüsszelnek az európai egységesedésben betöltött különleges szerepe okán a flamand–vallón szembenállás Európa központjába került. *Belgiumban* nyelvek szembenállásáról és nem együttéléséről beszélhetünk. A két nyelv közötti egyensúly a 18. században borult fel, amikor a brüsszeli és genti (!) arisztokrácia nyelve a francia lett, míg a flamandot az alsóbb néprétegek beszélték. Ez idő tájt éledt fel a flamandok nemzeti érzülete és ettől kezdve harcoltak nyelvi jogaik visszaszerzésért. Mivel az ország gazdasági és demográfiai fejlődése a flamandoknak kedvezett, azok 1898–1921 között fokozatosan kivívták a nyelvi jogegyenlőséget és a kétnyelvűség elismerését, amihez később jött a németajkúak jogainak elismerése. 1898-ban a flamand a királyság második hivatalos nyelve lett. A különválás legjelentősebb lépése ugyanakkor akkorra tehető, amikor 1930-ban a Genti Egyetem az egynyelvű flamand oktatásra állt rá és megnyílt a kapu az egynyelvű közösségek éles kirajzolódása előtt. 1962-ben megjelent a nyelvi határfogalom, 1969-ben a Leuveni

Egyetemet kettéosztották. A hetvenes évekre kialakulnak a flamand és vallon közösségek. A föderális szintű jogalkotás kétnyelvű, ami a közigazgatáson belül komoly fordítási, terminológiai munkát igényel. A belga föderáció nemzeti megosztottsága is a kulturális jogiasulásban csúcsosodott ki és nem látható, hogy merre tart.

Finnország esetében, mint a következőkben ismertetendő Írországnál is, olyan viszonylag „fiatal” államról van szó, ahol a másik hivatalos nyelv (itt a svéd) az elszakadás maradványa.⁷⁷ A finn hivatalos kétnyelvűség valójában csak jogi fikció, mert a svédet csak a finnországi svéd közösségek használják, az ország a gyakorlatban egynyelvű, a finn igazi nemzeti nyelvvé nőtte ki magát.

Emellett érdemes említést tenni arról, hogy bár a finn nyelv teljes értékű nemzeti nyelv, a tudományos életben, illetve bizonyos gazdasági-szakmai körökben az angol nyelv próbálja kiszorítani a helyéről.⁷⁸

Finnországgal szemben *Írországb*an a saját, nemzeti nyelv nem tudott úgy gyökeret verni, hogy az kiszorítsa az angolt. A gyakorlatban az írt csak jól behatárolható érintkezési körben, családi viszonylatban használják. Írországban gyakorlatilag az angol egynyelvűség fenyeget, az ír deklarált hivatalos szerepe csupán a nemzeti öntudat erősítésére szolgál, a hivatalos, tudományos, gyakran kulturális szférában nincs jelen.

A soknyelvű rendszer Európán belül valójában sehol sem érvényesül problémamentesen. Az utóbbi két példát leszámítva – amelyek nem sorolhatók a klasszikus kulturális egyenlőséget megvalósítani kívánó soknyelvű rendszerekhez, hanem bizonyos történelmi események nyomai miatt váltak kétnyelvűvé – azonban azt figyelhetjük meg, hogy a talán természetes módon adódó kulturális feszültségek ellenére sem igény az egynyelvűség irányába való elmozdulás. Luxemburgban a soknyelvűség égisze alatt valójában többnyelvűség alakult ki, ahol valamennyi hivatalos nyelv önálló társadalmi funkcióval bír és a társadalom egészébe való tevékeny bekapcsolódás feltételezi és igényli valamennyi nyelv ismeretét, mindamelllett, hogy az állam őrökdi a nyelvi egyenlőség látszólagos fenntartásán is.

Svájc fenntartja a soknyelvűséget, ellenben az országon belüli nyelvek egymással szemben tanúsított toleranciája csökken, a nyelvtanulás praktikus igényeket követve az angolt részesíti előnyben. A nemzeti önkifejeződés erőteljes megnyilvánulása a hagyományosan és kizárólagosan svájci nyelvek, a svájci német, illetve a rétorómán mindennapi használatának terjesztésében

⁷⁷ Daniel Baggioni 26.

⁷⁸ Daniel Baggioni, 28.

jelentkezik. Belgiumban a soknyelvűség – a német közösség bizonyos mértékű háttérbe szorításával⁷⁹ – a teljes jogi egyenlőségért vívott egalitárius harcban mutatkozik meg.

Európa jövője szempontjából nem csak tanulságos ezeknek a működő „soknyelvű” modelleknek a tanulmányozása, hanem egyúttal felveti annak kérdését is, hogyan tudnak és fognak tudni ezek az önmagukban is összetett modellek a sok- és egyre több nyelvű Európába szervesen illeszkedni.

Az európai szintű nyelvi sokszínűség tényleges megvalósításának alapja csak a minden irányban kölcsönösséget mutató nyelvi tolerancia lehet. Ez értelemszerűen minden nyelv esetében a kizárólagosság, valamint a dominancia-igény egyfajta önfeladását jelenti. Jó példája az európai szintű (regionális) soknyelvűség irányába való elmozdulásnak a skandináv országok nyelvpolitikája, ahol a norvégok és a dánok kölcsönösen tanulják egymás nyelvét, a finnek pedig – térszerzés ellenére – fenntartják oktatási rendszerükben a svéd tanítását.

3.2. Soknyelvűség – kulturális sokszínűség vagy „nyelvi kommunizmus”

Az európai soknyelvűség azt az elvet hirdeti, hogy Európa valamennyi polgára által természetes módon felvállalt európai identitástudat hiányában Európa legitimáló erejét az Európát alkotó nemzetek egyenjogúsága jelenti. Ez az elképzelés, mint fentebb láttuk, a gyakorlatban nem működik a maga teljességében, mert természetesen lesznek a kommunikációnak olyan sikerei, ahol bizonyos nyelvek dominanciába kerülnek (például a közösségi intézmények tisztviselőinek egymással való írásbeli-szöveges kommunikációja, közösségi aktusok szakmai előkészítő munkálatai, az Európai Bíróság sajtószerű tanácskozási nyelvi rendszere stb.). Ezt tarthatjuk akár magától értetődőnek, természetesnek. A kérdés csupán az, hogy hol van az a szint vagy határ, ami felett vagy ami eléérésekor a soknyelvűségi elvnek be kell avatkoznia a kommunikációba és rá kell erőltetnie magát ahhoz, hogy a nyelvi sokszínűség egészében tükröződjék a kommunikáció egészében. A soknyelvűség kötelezővé tétele a kommunikáció valamennyi szektorában, ott is, ahol ez egyébként felesleges akadályt jelentene, egyfajta nyelvi egyenlősdihez vezetne a nyelvi egyenlőséggel szemben, olyan irracionális nyelvi kommunizmus, ahol adott esetben a kommunikáció meghatározott szegmensében dominánsabb, hagyományai alapján domináns nagy nyelveknek túlzó mértékben kellene

⁷⁹ A föderális szintű jogszabályok németül nem, csak franciául és flamandul jelennek meg.

korlátozniuk magukat azon kis nyelvek javára, amelyek nem is vágnának adott esetben a teljes körű és mindenre kiterjedő egyenlőségre.⁸⁰

Az elméletileg jól megalapozott soknyelvű rendszernek pontosan ismernie kell azokat a kritikus pontokat, illetőleg fel kell ismernie azokat a pillanatoakat, ahol a mesterséges beavatkozás szükséges. Ellenkező esetben nem marad több, mint egyszerű deklaráció, amelynek életre hívó atyjai nem tudnak vagy nem akarnak érvényt szerezni. Egy ilyen hozzáállással magának a soknyelvűség elvének igen sokat lehet ártani, akár végérvényesen le lehet járítani és működésképtelenné lehet tenni.

A beavatkozási pontokat és feltételeket pontosan meghatározó soknyelvűségi modell tértelensége bizonyos kommunikációs viszonylatokban kialakult dominanciával szemben ugyanakkor nem feltétlenül jelenti a modell elégtelenségét, jelentheti azt is – és optimális esetben ezt jelenti –, hogy abban az adott közegben nem kíván a dominanciának elébe menni.

A soknyelvűségi modell mindenkor alkalmazása esetén tisztában kell lenni azzal, hogy annak gyakorlati megvalósítása gyakran *az egész rendszer hatékonyságának rovására mehet*, költségvonzata igen jelentős és a fordítási, kisebb mértékben, de szervezési szempontból nagyobb problémát okozva, tolmácsolási munkák lassítják a rendszer egészének működését. Egyes vélekedések szerint, amelyek a gazdasági és politikai egység és hatékonyság kimondott feltételének tartják a nyelvi homogenitást, minden egyes új nyelv befogadása a rendszerbe korlátozást jelent.⁸¹

Függetlenül attól, hogy elfogadjuk vagy elvetjük ezt a megállapítást, az tény, hogy a soknyelvűség érvényre juttatása mindenképpen lassító hatással van a rendszer mozgására, akadályozza a közösségi intézmények jó működését,⁸² ezért a soknyelvűségi modell melletti végleges elköteleződés előtt mérlegelni és pontosan feltérképezni szükséges az abból fakadó előnyöket és hátrányokat.

80 A Skandináv államok esetében (Svédország, Finnország) figyelhető meg az a jelenség, hogy saját, kis nyelveikkel szemben el tudják fogadni korlátozott számú munkanyelv használatát az európai intézményi érintkezésben. Saját nyelvük használatához csak abban az esetben ragaszkodnak, ha a nyelvhasználat túlterjeszkedne a korlátozott számú, nagy nyelvekre épülő munkanyelvi renden, de saját nyelvüket figyelmen kívül hagyná (Gilberte Lenaerts, 235).

81 „Sprachliche Homogenität ist offenbar Voraussetzung für wirtschaftliche und politische Einheit und Effizienz, gleich ob diese auf demokratischen oder totalitären Strukturen beruht.” Florian Rötzer: *Sprachliche Monokultur oder Sprachenvielfacht* (www.heise.de)

82 Alain Fenet, 236.

A soknyelvűségi modellnek a nyelvi egyenlőség egészséges egyensúlyán kell nyugodnia. Kérdés, *hogymennyire lehet ez a modell egy adott történelmi kontextusban teljes körű*, vagyis minden, az adott érvényesülési területen meghatározott számú egyén által használt nyelvre kiterjedő. Az európai nyelvi rendszer jelenlegi formájában arra az elvre épül, hogy minden tagállam legalább egy hivatalos nyelve egyúttal az Unió hivatalos nyelve is. A modell tehát alapvetően kirekesztő már egyrésztől azokkal a tagállami hivatalos nyelvekkel szemben is, amelyek nem válhattak az Unió hivatalos nyelvén (luxemburgi, illetve az ír), másrésztől kirekesztő a kevésbé elterjedt (kisebbségi) nyelvekkel szemben, amelyek ugyan deklaráltak több formában is támogatottak az Unió által, a valóságban nem jelennek meg az egyenjogúság szintjén. Egyértelmű, hogy az így is nehézkesen döcögő rendszert mozgásképtelenné tenné, ha valamennyi közösségi jogszabályt katalán vagy akár wales-i nyelvre is le kellene fordítani, ugyanakkor a korlátozott soknyelvűségi rendszernek komoly terminológiai hatása van a kevésbé elterjedt nyelvekre. A közösségi (jogi) nyelvezet ugyanis nem fog ezeken a nyelveken kialakulni, ezért az Unióhoz fűződő bizonyos tárgykörök kifejezhetetlenné válnak általuk, mert nem fognak létezni a megfelelő kifejezések. Párhuzamosan tehát a következőket figyelhetjük meg. Egyrésztől a Közösség tisztában van a kisebbségi, regionális nyelvek létezésével, azokat a nyelvi sokszínűség keretén belül ugyan támogatja, de gyakorlati okoknál fogva érthető módon nem engedi be a soknyelvűségi rendszerbe, ami egyúttal elzárja ezen nyelvek elől az európai szintű kommunikációhoz, az arról való gondolkodáshoz szükséges nyelvi fejlődés útját.

A teljes körűségről beszélve meg kell említeni a bevándorlók nyelveinek, mint nem hagyományos európai nyelveknek európai szintű egyre markánsabb jelenlétét. Ezek közül némelyiknek a generációs átadása idővel csökkenni fog (pl.: a khmer esetében) és etnikai képviselői alkalmazkodni fognak az adott európai nyelvi környezethez. Más nyelvek ellenben fennmaradnak vagy vallási okok miatt (arab), vagy az eredeti közösséggel fennmaradt szoros kapcsolat miatt, vagy azért, mert a nyelv az identitástudathoz kapcsolódik (kínai). Európa jövője szempontjából az az érdekes, hogy ezek a fennmaradó idegen nyelvek hogyan fognak megjelenni a soknyelvűségi modellben.⁸³

A soknyelvűségi modell nemcsak hogy demokratikus, hanem egy alapvetően helyes, a rendszert alkotó államok nemzeti-nyelvi identitását védő és megtartó rendszer lehet, ha azt átgondolt és pontosan meghatározott szabályok alapján, minden kommunikációs közegegre nézve kiszámítható

⁸³ Louis-Jean Calvet: *L'Europe et ses langues*. 1993, Plon, 197.

feltételekkel, a rendszerben kialakult, illetve abból következő egyéb természetes nyelvi folyamatok becsatornázásával alkalmazzák.

3.3. Soknyelvűség a többnyelvűségen keresztül

Az európai soknyelvűségi rendszernek a fenti tétel szerinti optimalizálásakor mindenekelőtt azt kell meghatározni, hogy milyen igényeket kell kielégítenie a rendszernek, vagyis hol lehetnek a beavatkozási szintek határai.

Az európai soknyelvűség elsősorban az európai polgárokat szolgálja. Célja, hogy a hagyományos állami hatásköröknek egy szupranacionális szervezetre való ruházásával ne fossza meg az állam polgárait attól, hogy a szervezet rá nézve jogokat vagy kötelezettségeket jelentő döntéseit (vagyis a közösségi jogi aktusokat) saját nyelvén megismerhesse, valamint kommunikálni tudjanak az európai szintű intézményekkel. Ez tehát egy olyan *jogbiztonsági igény*, amelynek érvényesítésétől nem lehet eltekinteni.

Ide tartozik az is, hogy valójában magának az Uniónak is érdeke a polgárokkal való érintkezésnek, a polgárok irányába ható kommunikációnak az egyes nemzeti nyelveken való megtartása, tekintve, hogy saját legitimitásának biztosításában a polgárok felé való kommunikáció eszköze a nemzeti nyelv.⁸⁴

A nyelvi sokszínűség a nemzetek kulturális identitásának, önkifejeződé- sének megőrzését is szolgálja. Az elv deklarációján túlmenően *az Uniót alkotó államok kultúráinak megismerése*, megismertetése, megnyilvánulása a soknyelvűségnek nem az a területe, ahol a rendszer hatékonysága sérülésének lehetősége felmerülhet. A Közösség e tekintetben való támogató, kiegészítő programjellegű fellépése – tekintve a szabályozás alapvető tagállami kötöttségét – növelheti az Unión belüli szellemi, kulturális éberséget és érdeklődést,⁸⁵ valamint egyértelműen nagyobb előnnyel, mint hátránnyal jár (na) a rendszer egésze szempontjából.⁸⁶

⁸⁴ Alain Fenet, 257.

⁸⁵ J. Poth, az UNESCO nyelvi részlegének igazgatója nyilatkozta: „Le monolinguisme est toujours tres réducteur. Il ne permet de voir le monde qu'a travers le prisme, forcément limité, d'une seule langue, fut-elle universelle, et il est de surcroit volontiers dominateur: les locuteurs qui peuvent se permettre de rester monolingues sont des ressortissants de pays don't la puissance culturelle, politique, économique et militaire est écrasante.” (Alain Fenet, 248.)

⁸⁶ Az Ariane közösségi program célja az olvasás érdekében olyan anyagi támogatás nyújtása, ami kevésbé ismert nyelveken megjelent irodalmi művek nagyobb nyelvekre való fordítására irányul, beleértve fordítók képzését is.

A nemzeti kulturális identitás szimbolikus megnyilvánulásának tekinthetjük az Unióban, amikor inkább politikai, mint kizárólag szakmai jellegű találkozókon, és ilyenek az Európai Tanács ülései vagy újabban az Alkotmányozó Gyűlés, a Konvent ülései, a tagállamokat képviselő politikai méltóságok saját országuk nyelvét használják. Ezt a típusú nemzeti önkifejeződést fenn kell tartani, mert jelképes értékű és a kommunikációnak ezen a szintjén nem kívánja meg a hatékonyság a korlátozó beavatkozást.

Ehhez társul a *tagállamok nyelveinek kölcsönös tanulása* (ld. modellpélda a skandináv régióban), akkor is, ha azok ismerete nem jár közvetlen gyakorlati haszonnal. Tehát nem feltétlenül és kizárólag csak nagy nyelvek tanulására lehet és kell ösztönözni. A nyelvtanulás intellektuális értelemben fejlődést hoz a nyelvet elsajátító számára, mert egyúttal magáévá tesz és megismer egy másik kultúrát és gondolkodásmódot, ezáltal saját maga is közelebb kerül az európaiság tudathoz. Az ilyen kezdeményezések indulhatnak a tagállamok oldaláról, de közösségi szinten csak akkor válhatnak általánossá, ha arra kötelező jellegű közösségi előírás van. Egy ilyen fellépés legfőbb akadálya a Közösség önálló hatáskörének hiánya e területen. Az EK-Szerződés oktatással foglalkozó 149. cikke ugyanis csak a tagállamok fellépésének kiegészítésére, támogatására ad lehetőséget, önálló normaalkotásra nem.

A kölcsönös nyelvtanulásnak ugyanakkor nem csak kulturális hozzávéka lenne. Egyúttal növelné az európai kommunikáció diverzifikálódását, egyes kommunikációs helyzetekben a kommunikáló felek megnövekedett nyelvi ismeretei nagyobb nyelvi választékot kínálnának a kommunikációs eszköz kiválasztásához. A nyelvtanulás a többnyelvűség keletkeztetője, ha az valóban nem kizárólag a preferált nyelvek tanulását jelenti.⁸⁷

A közösségi szinten támogatott nyelvtanulás gondolata nem új keletű. A Közösségen belül is megjelentek a kezdeményezés csírái, persze erre csak nem kötelező erejű szabályozási eszközök segítségével kerülhetett sor. A közösségi fellépés lehetőségét bonyolítja, hogy a Tanácsban a vonatkozó programokról egyhangúlag kell szavazni, ami nehezíti elfogadásukat.

A Tanács 1995. évi állásfoglalása a nyelvtanítás javításáról és sokrétűbbé tételéről francia elnökség alatt született, valójában a francia nyelv érdekében, de már azzal a felismeréssel, hogy szükség van a többi nyelv mozgósítására is.⁸⁸

87 1997-es adatok szerint a középiskolások körében Európában a legtanítottabb idegen nyelv (a diákok 89%-a) az angol, ezt követi a francia (32%), a német (18%), majd a spanyol (8%).

88 Alan Forrest: The challenge of languages in Europe. *Terminologie et Traduction*, 3. 1998, 111.

Emellett nem elhanyagolható a nyelvtanítást ösztönző Lingua közösségi program, valamint a tagállami felsőoktatásba való kölcsönös bekapcsolódást elősegítő programok (Socrates, Leonardo, Youth for Europe) közösségi szintű hatása sem.

A többnyelvűséget elősegítő közösségi szintű nyelvtanulás-szabályozásra a '80-as évek végétől tagállamok felől is indultak önálló kezdeményezések, javaslatok. A korábban nyelvi hegemónikus nézeteiről ismert Jean-Marie Bressand 1988-ban új ötlettel állt elő a többnyelvűséget szolgáló nyelvtanulás közösségi modelljére nézve.⁸⁹ Már az óvodától kezdve kötelezővé tette volna a nyelvtanulást egy szabadon választott (vagy az egyes államok által alternatív módon megadott) kommunikációs nyelv tekintetében. A kisiskolás korban ennek a kommunikációs nyelvnek az írásos formáját kellene elsajátítani, míg a középkorok évek alatt új EU-s nyelvet kellene idegen nyelvnek választani, a kommunikációs nyelv pedig bizonyos tárgyak tekintetében oktatási nyelvvé válhatna. A középiskola második szakaszában a diák választhatna egy harmadik idegen nyelv tanulása vagy a kommunikációs nyelv elmélyítése között.

Ugyanebben az időben látott napvilágot a már fentebb ismertetett Rocard-modell, ami a Bressand-féle elképzelésekkel szemben burkolt formában a francia nyelv védelmét szolgálta volna. Nézeteit később minisztere, Alain Decaux képviselte, illetve fejlesztette tovább. Decaux szerint két idegen nyelvet kellene mindenkinek tanulnia, amelyek közül az egyiknek egy másik nyelvcsaládba kellene tartoznia, a másik nyelv pedig szabadon választható lenne. E rendszernek megfelelően minden európai polgár három nyelvű lenne.

A nyelvi egyensúly fenntartására törekedve elképzelhető a közösségi oktatáspolitikai kis és nagy nyelvek szerinti felosztása felőli megközelítése. Ez jelenthetné azt, hogy a nagy nyelveket használó tagállamokban a nyelvi oktatás részeként két nyelv lehetne választható, amelyek közül egy kötelező jelleggel az egyik hivatalos uniós kisnyelv lenne. Így nagyobb esély alakulna ki Európa valós sokszínűségének megőrzésére.

A közösségi szintű oktatáspolitikai ésszerű fejlesztése ésszerű választ adhatna a soknyelvűségi modell bizonytalanságaira úgy, hogy egyúttal nem eredményezne erőszakos beavatkozást a természetes nyelvi helyzetekbe. Következetes megvalósítása szellemi fellendülést is hozna az Unióba.

A közösségi soknyelvű modellnek, amellyel, hogy a fenti igényeket kielégíti, egyúttal *hatékonyságra* is kell törekednie. A hatékonyság ebben az

⁸⁹ Louis-Jean Calvet, 170.

összefüggésben elsősorban azt kell, hogy jelentse, hogy a modell működésében a lehető legkevésbé – tehát csak az elkerülhetetlen mértékben – lassítsa a rendszer egészét. A hatékonyság némileg egybeesik azzal az elvárással, hogy a jól működő soknyelvűségi modellnek képesnek kell lenni meghatározni a rendszer természetes működésébe való beavatkozási pontjait. Vagyis azokat a pontokat, kérdésköröket kell behatárolni, ahol a soknyelvűség elengedhetetlen, illetve azokat, ahol el lehet tekinteni erőszakos alkalmazásától. Az európai soknyelvűséggel, egynyelvűséggel foglalkozó gondolkodók közül azok, akik az egynyelvűség általános szabállyá tételét elvetették, általában mind ugyanarra a következtetésre jutottak. Európának egy ésszerű soknyelvűségi,⁹⁰ illetve redukált soknyelvűségi⁹¹ modellre van szüksége, amelyet kulturális és általános kommunikációs szinten az európai polgárok többnyelvűsége egészítene ki (itt kapcsolódik vissza a kérdés az európai szintű nyelvtanításhoz).

Ezek a felvázolt megoldási módok igénylik azoknak a kommunikációs közegeknek a meghatározását, ahol a soknyelvűség redukálható, vagy feladható az egynyelvűség javára. Mindez visszautal arra a már korábban tett megállapításra, hogy az európai intézményi kommunikáció nem hasonlítható az európai szintű kommunikációhoz és nem hozható azzal párhuzamba. Az európai tisztviselők szintjén megvalósuló akár szóbeli, akár írásbeli érintkezés a gyakorlatban nem soknyelvű, hanem jól meghatározható nyelveken, mindenképp először angolul, illetve franciául folyik. Ezt támasztja alá az a már kifejtett megállapítás, hogy a közösségi jogszabályok párhuzamos szövegezése a valóságban fikció, hiszen ténylegesen a szövegezési nyelvről fordítás történik a többi hivatalos nyelvre. A redukált soknyelvűségi modell ezt a gyakorlatban kialakult rendszert erősítené meg hivatalosan is, nem vonva kétségbe azt a jogbiztonsági elvárást, hogy a végleges, hivatalos, publikálendő szövegek minden hivatalos nyelven megismerhetők és autentikusak legyenek. Ugyanakkor a fordítás csak a végleges (elfogadott vagy közvetlenül elfogadás előtti) változatot érintené.⁹² Valószínűbb, hogy inkább az elfogadás előtti dokumentumok kerülnének lefordításra, mert a 11 nyelv azonos hitelessége abból nyerné létjogosultságát, hogy a végső elfogadási aktus ezekre is kiterjedne.

Szükségessé válna tehát az 1. számú rendelet módosítása és ennek alapján a hivatalos, illetve munkanyelvek körének elkülönítése, a munkanyelvek

90 Sabino: Les langues dans l'Union européenne, enjeux, pratiques et perspectives. *Revue trimestrielle du droit européen*, 35 (2) avril-juin, 1999, 260.

91 Alan Forrest, 110.

92 Ld. Prescatore bíró elképzelését. Alan Forrest, 111.

meghatározása lehetőségének elvétele az egyes intézményektől és azoknak rendeleti szintű kötelező erővel való megadása. Ennek hiányában, hallgatólagos megoldás esetén pedig továbbra is az intézmények gyakorlatára kellene bízni a nyelvhasználatot, azzal, hogy a tagállamok részéről maradéktalanul meg legyen az akarat a korlátozott nyelvi rendszer alkalmazására.

Ebben a megközelítésben azonban a fordítás még nagyobb felelősséget és kockázatot jelentene, mint a jelenlegi rendszerben. Kimaradnának ugyan is olyan esetleges félrefordításokat kiküszöbölő szűrők, mint amelyek végül is a mostani rendszerbe beépítésre kerültek. Ilyennek tekinthető különösen az elfogadás előtti utolsó fázisban megjelenő jogász-nyelvészek fellépése, akiknek az a feladata, hogy a különböző nyelvi változatokban létező jogszabály tervezetek szövegeit jogi-nyelvi megközelítés, jogterminológia alapján összehangolják. Ők pedig már eleve olyan dokumentumokból dolgoznak, amelyek átmentek a különböző intézmények fordítói, lektorai kezén, tehát elméletileg volt idejük e hosszabb folyamat alatt kikristályosodni, tökéletesedni. Kérdéses persze, hogy ez az elméletileg számos nyelvi, jogi, tisztán terminológiai szűrővel átitatott rendszer képes-e olyan szinten optimalizálni a fordítási minőséget, ami minden kétséget kizáróan arra vezetne minket, hogy az így keletkezett fordítások nagy eséllyel érezhetően jobb minőségűek lesznek, mint a redukált rendszer végtermékének lefordítása következtében keletkezők. Ezt feltehetően a folyamatosan termelődő közösségi jogszabályok mennyisége teszi elsődlegesen lehetetlenné. A szűrési pontok időhiány okán nem tudnak teljes pontossággal eljárni, akkor sem, ha azok működése és a rendszerbe való elhelyezése jól átgondolt elképzelésen nyugszik.

A Bizottság 1998-ban ugyan próbálkozott olyan elképzeléseket végigvinni, amelyek a hivatalos, illetve munkanyelvek egyértelmű megkülönböztetését tűzték volna ki célul, valamint a több nyelvre fordítandó dokumentumok számát szerették volna csökkenteni. Ezek a próbálkozások azonban a tagállamok éles ellenállásába ütköztek. Ez elsősorban olyan hivatalos nyelveket képviselő országok tiltakozására vezethető vissza, amelyek nyelvi ambíciókkal bírnak a munkanyelvként javasolt nyelvekkel szemben.

A munkanyelvi státuszra esélyes nyelvek államai maguk is éltek ilyen javaslatokkal. A francia külügyminiszternek, Lamassoure-nak 1994-ben a miniszteri székébe került, amikor egy sajtótájékoztatón felvetette, hogy az európai intézmények csupán öt munkanyelvet használjanak. Az Európai Parlament flamand, belga és holland tagjai hatalmas ellenpropagandát indítottak (talán azért is, mert a holland pont az öt leginkább és az öt legkevésbé beszélt nyelv közé esik).

A francia javaslat hatalmas bukását az is okozhatta, hogy öt nyelv már túl széles kört ölelt volna fel ahhoz, hogy redukált rendszer legyen.⁹³

Alan Forrest a csökkentett soknyelvűséget a belső, intézményi nyelvi rendszernek a két vagy három nyelvre való szűkítésében képzelet megvalósulni. Ezt az intézményközi, intézményen belüli szóbeli érintkezés terén abból a tapasztalatból kiindulva lehetne megvalósítani, hogy az intézményi üléseken résztvevő delegáltak, vagy szakemberek egyébként is több nyelvet beszélnek. Az ülések előtt tájékozódni kellene, hogy a többség mely nyelvet választaná szívesen és azt azon a nyelven, azokon a nyelveken kellene tartani vagy más, előre meghatározott feltételek alapján kerülne sor a kódválasztásra. Ez a felvetés mindenekelőtt a tagállami szakértők részvételével megrendezett ülésekre nézve jelentene újítást, mivel az intézményeken belüli, illetve az egyes intézmények tisztviselői közötti ülések már ma is a redukált rendszerben működnek. Egyedül az európai parlamenti képviselők (és nem a Parlament által alkalmazott tisztviselők) szempontjából lehet aggályos ez a rendszer. Ők ugyanis az egyes tagállamok polgárai által megválasztott képviselők, és ezáltal az egyes nemzetek nevében lépnek fel. Így érthető módon a leginkább ragaszkodnak a nemzeti nyelv használatához. Ehhez társul az is, hogy a tisztviselőként alkalmazott eurokratákkal szemben eleve elvárás a két idegen nyelv ismerete, míg a parlamenti képviselőkkel szemben nem. Ugyanakkor, ha az európai polgárok többnyelvűségre neveléséből indulunk ki, ez akár idővel természetes elvárás is lehet a képviselőkkel szemben. Nem kellene azonban az új rendszerben elhagyni az anyanyelven való megszólalás lehetőségét és gyakorlatát a Tanács miniszteri szintű (valódi tanácsi) ülésein, ahol az anyanyelv használatának szimbolikus jelentősége van (csakúgy, mint az Európai Tanács ülései esetében), hiszen ténylegesen az egyes tagállamok nemzeti megnyilvánulásait tükrözi a legmagasabb kormányzati szinten.

A nyelvi egyenlőségen alapuló szóbeli érintkezésbe történő beavatkozás leginkább az Európai Parlament működését érintené. Itt biztosított valamennyi nyelven és valamennyi ülésen a szinkrontolmácsolás. A rendszer már a jelenlegi nyelvek számát tekintve is fenntarthatatlan, további bővítésekkel pedig bizonyára működésképtelen lesz. A tolmácsolásnak a többnyelvűségjegyében való optimalizálására két elképzelés is született.⁹⁴ Az aszimmetrikus tolmácsolás rendszerében mindenki a saját nyelvén fejezhetné ki magát felszólalásai során, de a tolmácsolás csak korlátozott számú nyelven lenne

⁹³ Alan Forrest, 109.

⁹⁴ Alain Fenet, 243.

elérhető. A korlátozás alapja az, hogy mindenki könnyebben ért egy másik nyelvet, mint beszél, ezért a korlátozásra az értés szintjén kell, hogy sor kerüljön. A tengelynyelv közvetítésével való tolmácsolás azt segítené elő, hogy ne kelljen valamennyi létező nyelvkombinációra nézve tolmácsoknak készenlétben állnia. A felszólalásokat egy előre meghatározott tengelynyelvre kellene tolmácsolni és erről a nyelvről történne a többi nyelvre a továbbtolmácsolás. A rendszer veszélye – egyértelmű előnyei mellett –, hogy a közvetítő nyelv megjelenésével nagyobb az esély a tartalom sérülésére.

Az Európai Parlament eddig elvetette a korlátozott tolmácsolásra vonatkozó javaslatokat. A hivatalos nyelvek számának növekedésével azonban feltehetően ezt már nem teheti meg.

Míg a szóbeli belső érintkezésben megjelenő soknyelvűséget érintő korlátozások elsősorban a Parlamentnél jelentenek a legdrasztikusabb beavatkozást, addig az írásbeli kommunikáció – itt: jogszabály-szövegezés – változásai mind a három intézménynél alapvetően újat hoznának. Függetlenül attól, hogy a szövegezés eddig is meghatározó mértékben angolul folyt, a munkadokumentumok a döntéshozatali eljárás egyes szakaszaiban lefordításra kerültek a hivatalos nyelvekre. A redukált soknyelvűségben a hivatalos nyelvi változatok csak a dokumentum elfogadása után, vagy közvetlenül azt megelőzően jelennének meg. Ez azt jelentené, hogy a szövegezési nyelv/ek még nagyobb súllyal bírnának a közösségi munka során, mint eddig. A kérdés csupán az, hogy egy, vagy korlátozott számú, de több ilyen nyelvet érdemes szövegezési munkanyelvvé tenni. A gyakorlatiasság és terminológiai következetesség azt követeli, hogy egy ilyen nyelv legyen.⁹⁵ Olivier Moréteau a már semleges, az angol–amerikai kulturális modellektől és a common law rendszerétől elszakadt angolt tartja erre a célra megfelelőnek. Ez valójában a jelenlegi rendszer fenntartását eredményezné a szövegezés tekintetében azzal a különbséggel, hogy nem követnék az egyes szövegezési fázisokat a fordítások.

A korlátozott soknyelvűségnek egy még korlátozottabb változata lenne az a megoldás, ahol valójában csak a közvetlenül alkalmazandó jogforrások (alapszerződések, rendeletek) és az egyedi, illetve általános érvényű, átültetést nem igénylő határozatok jelennének meg hiteles változatban a hivatalos nyelveken, míg az irányelvek, átültetést igénylő határozatok és a lágy jog forrá-

⁹⁵ Edward Seymour szerint a többnyelvűség táptalaja a félreértéseknek (Seymour: Democratic accountability: a case study on the political legal impact of translation. *Terminologie et Traduction*, 3. 1999).

sai a közös munkanyelven jelelnének meg, azoknak a fordításait a tagállamok tájékoztató jelleggel, de minden hitelesség nélkül, elkészíthetnék.⁹⁶

Az ésszerűen redukált munkanyelvi rendszer már régóta élő példa az európai intézményrendszerben, hiszen az Európai Bíróság munkanyelve a francia, függetlenül attól, hogy az eset minden nyelvre lefordításra kerül és autentikus nyelve az eljárás nyelve lesz. Az egy nyelv használatának praktikus és jogi okai voltak: az ítéletek jogi pontosságát és terminológiai egyértelműségét hivatott biztosítani.⁹⁷

A jelenlegi soknyelvűségi rendszer hatékonyságát nem csak a bővítések lassíthatják, hanem a közösségi hatáskörök folyamatos kiszélesedése is.⁹⁸ Egyre szélesebb körben, egyre több területen és egyre nagyobb mennyiségben kellene egyre több nyelven eleget tenni a nyelvi jogegyenlőségnek. Ez idővel a rendszer ellehetetlenüléséhez vezethet.

A soknyelvű Európának azonban úgy kell továbbfejlődnie, hogy ne kérdőjelezze meg azt az elvet, amin nyugszik. Ez a soknyelvűség fenntartását, de egyúttal megújítását is jelenti.⁹⁹

IRODALOM

- Baggioni, Daniel: *Langues et nations en Europe*. Paris, 1997, Payot & Rivages.
- Brague, Rémi: *Europe, la voie romaine*. 1992, Gallimard.
- Calvet, Louis-Jean: *L'Europe et ses langues*. 1993, Plon.
- Chiti, Eduardo: The emergence of Community administration. The case of European agencies. *Common Market Law Review*, 37, 2000, 309–343.
- Clark, Archie: EU enlargement and its implications for the Translation Service. *Language Matters*, iss. 2. September 2002.
- Cunningham, Kristina: Translating for a Larger Union—Can We Cope with More than 11 Languages. *Terminologie et Traduction*, 2. 2001, 22–34.
- Darras, Jacques: *Qui parle européen?* Bruxelles, 1999, Le Cri.
- Fenet, Alain: Diversité linguistique et construction européenne. *Revue trimestrielle du droit européen*, 37 (2) avril-juin 2001, 235–269.
- Forrest, Alan: The challenge of languages in Europe. *Terminologie & Traduction*, 3. 1998, 101–120.

⁹⁶ Olivier Moréteau, 159.

⁹⁷ Alain Fenet, 247.

⁹⁸ Christian Heynold, 7.

⁹⁹ Colette Touitou-Benitah, 362.

- Gundel, Jörg: Zur Sprachenregelung bei den EG-Agenturen-Abschied auf Raten von der Regel der Allsprachigkeit der Gemeinschaft-Urteil des EuGH 12.0.2001. *Europarecht*, Vol 36, No. 5, 2001, 776–783.
- Heynold, Christian: L'Union européenne: jardin d'Eden ou tour de Babel. *Terminologie & Traduction*, 3. 1998, 5–14.
- Jones, John Walter: The Welsh Language Act and the Welsh Language Board. ERA Seminar: *Lesser used languages and the law in Europe*. Trier, 7
- Leanerts, Gilberte: A failure to comply with the EU language policy. A study of the Council archives. *Multilingua*, 20–3, 2001
- McArthur, Thomas (ed): *The Oxford Companion of the English Language*. Oxford-New York, 1992, Oxford University Press.
- McCluskey, Brian: Respecting Multilingualism in the Enlargement of the European Union – the Organisational Challenge. *Terminologie et Traduction*, 2. 2001, 7–22.
- Moréteau, Olivier: L'anglais pourrait-il devenir la langue juridique commune en Europe? In R.Sacco, L.Castellani (ed.): *Les multiples langues du droit européen uniforme*. Torino, 1999, Harmattan Italia, 143–162.
- Morgen, Joseph F: Multilingual legal drafting in the EEC and the work of Jurist/Linguists. *Multilingua*, 1–2, 1982, 109–117.
- Morris, Denis: Multilingualism and Legislation: Dominance or Equality? *Statute Law Review*, Vol. 20, No 1, 1999, 74–80.
- Müller-Funk, Wolfgang: Wie Bitte spricht man „Europäisch“? *Die Presse*, Spectrum Beilage, 16/17.11.1996.
- Quell, Carsten: Language choice in multilingual institutions: A case study at the European Commission with particular reference to the role of English, French, and German as working languages. *Multilingua*, 16–1, 1997, 57–76.
- O'Riagáin, Dónall: Lesser Used Languages and the Law. ERA Seminar: *Lesser used languages and the law in Europe*. Trier, 7–8.09.2000.
- Sabino, Lopes: Les langues dans l'Union européenne, enjeux, pratiques et perspectives. *Revue trimestrielle du droit européen*, 35 (2), avril-juin 1999, 159–266.
- Seymour, Edward: Democratic accountability: a case study on the political legal impact of translation. *Terminologie et Traduction*, 3.1999.
- Stuknabb-Kangas, Tove: *Nyelvi sokféleség, emberi jogok és szabad piac*. Ford.: Bartha Csilla, Magyar Elektronikus Könyvtár.
- Touitou-Benitah, Colette: Le modèle de la traduction en Europe: réalités et potentialités. In Michel Ballard (ed.): *Europe et traduction*. Ottawa, 1998, Artois Pres-ses Université.
- Vos, Ellen: Reforming the European Commission. What role to play for EU agencies? *Common Market Law Review*, 37, 2000, 1113–1134.
- Europeans and languages. *Eurobarometer Report* 54, 15 February 2001.

Forum for language rights and cultural diversity on „Language options in the EU,” position paper of the working group: the communication and language problem in the EU

www.europa.eu.int/futurum/forum_convention/documents/contrib/other/0176_c.en.pdf
(2002.07.15.)

Discussion on the Future of Europe: EU citizenship and language rights and obligations of the citizen www.europa.eu.int/futurum/forum_convention/documents/contrib/other/0175_c.en.pdf (2002.07.15.)

Translating for a multilingual Community

www.europa.eu.int/comm/dgs/translation/bookshelf/booklet/2002en (2002.07.15.)

RÉKA SOMSSICH

The question of language in the practice of EU institutions (identifying and raising problems)

This work is part of a comprehensive study dealing with a larger and wider range of issues. It examines, within the context of efficiency in language equality and the function of the regulatory system, to what extent national languages can appear equally in European-level regulation, how much and to what extent the Union's legal measures can be available in all the languages and how far these languages can enjoy equal status in every-day work. Thus it reviews the possible alternatives of communication on a European level from everyday and professional communication to binding legal regulations. It also outlines the possible uni-lingual, multi-lingual and limited multi-lingual models. In addition, it examines the functioning of the present EU language system, the origins of its formation and continuity, and also the critical points in its functioning. Concerning these critical points, the problem of the model's comprehensiveness and limitations arises with reference to the role of minority languages within the system and the new challenges which cannot be neglected, either in their quantity or their quality, in relation to EU enlargement.